

De bijdrage van de kasopstelling aan de bewijsstandaard in de witwas- en ontnemingsprocedure

Naam: Kevin Buijs
Studentnr: 851205834
Begeleider: mr. M. Visser
Vakgebied: Strafrecht

Inhoudsopgave

Hoofdstuk 1	1
Inleiding	1
1.1. Maatschappelijke relevantie	1
1.2. Toetsingskader	2
1.3. Probleemstelling	3
1.4. Centrale onderzoeksvraag	5
1.5. Deelvragen	5
1.6. Onderzoeksmethodiek	6
1.7. Leeswijzer	6
1.8. Beperkingen van het onderzoek	7
 Hoofdstuk 2	 8
Introductie bewijslastbegrippen en kasopstelling	8
2.1. Inleiding	8
2.2. De begrippen bewijslast, bewijsvoeringslast en bewijsrisico	8
2.3. Aard en onderdelen kasopstelling	9
2.3.1. Beginsaldo contant geld	10
2.3.2. Legale contante ontvangsten inclusief bankopnamen	11
2.3.3. Eindsaldo contant geld	11
2.3.4. Beschikbaar voor het doen van uitgaven	12
2.3.5. Werkelijke contante uitgaven inclusief bankstortingen	12
2.3.6. De uitkomst van de kasopstelling (het 'verschil')	14
2.4. Voorbeeld kasopstelling	14
 Hoofdstuk 3	 16
De kasopstelling en de relatie met artikel 420bis en 36e Sr	16
3.1. Inleiding	16
3.2. De kasopstelling als wettig bewijsmiddel	16
3.3. De kasopstelling in relatie tot de bestanddelen van art. 420bis Sr	17
3.3.1. Relatie met art. 420bis lid 1 sub a Sr	18
3.3.2. Relatie met art. 420bis lid 1 sub b Sr	18
3.3.3. Functie kasopstelling in relatie tot tenlastelegging	19
3.4. De kasopstelling in relatie tot de bestanddelen van art. 36e Sr	20
3.4.1. Relatie met art. 36e lid 2 Sr	21
3.4.2. Relatie met art. 36e lid 3 Sr	22
3.5. Deelconclusie	23
 Hoofdstuk 4	 24
De kasopstelling in relatie tot de bewijsstandaard bij witwassen en ontnemen	24
4.1. Inleiding	24
4.2. Bewijsstandaard witwassen vs ontnemen	25
4.2.1. Bewijsstandaard in de witwasprocedure	25
4.2.2. Bewijsstandaard in de ontnemingsprocedure	26
4.2.3. Schematisch onderscheid bewijsstandaard witwassen en ontnemen	26
4.3. Bewijslast(verdeling) witwassen vs. ontnemen	28
4.3.1. Bewijslast witwassen t.a.v. 'uit enig misdrijf afkomstig'	28
4.3.2. Gevolgen bewijslast witwassen voor toepassing kasopstelling	30

4.3.3.	Bewijslastverdeling ontnemingsprocedures	31
4.3.4.	Het wettelijk bewijsvermoeden	33
4.3.4.1.	Kanttekeningen bij politieke visie op wettelijk bewijsvermoeden	35
4.3.5.	Schematisch onderscheid bewijslast witwassen vs. ontnemen	36
4.4.	Ongewenste kruisbestuiving? De arresten 'Kever' en 'Pan'	38
4.4.1.	Het 'Kever' arrest	38
4.4.2.	Het 'Pan' arrest	40
4.4.3.	Conclusie uit 'Kever' en 'Pan'	40
4.5.	Ontwikkeling na 'Kever' en 'Pan': Incident of trend?	43
4.5.1.	Het onderzoek 'Lely'	45
4.6.	Doorbreking van de ontstane trend	47
4.7.	Deelconclusie	49
Hoofdstuk 5	.....	51
	Eindconclusie en aanbevelingen	51
5.1.	Inleiding	51
5.2.	Onderzoeksresultaten	51
5.3.	Aanbevelingen	55
	Literatuurlijst	58

Hoofdstuk 1

Inleiding

1.1. Maatschappelijke relevantie

De financiële kant van criminaliteit en criminaliteitsbestrijding heeft de afgelopen jaren steeds meer aandacht gekregen. Dat is niet zo vreemd als men bedenkt dat met deze vorm van criminaliteit grote winsten worden behaald. Crimineel geld zal op de een of andere manier in het legale economische circuit moeten worden gebracht. Het effect hiervan is dat normale participanten aan het economische verkeer besmet raken met misdaadgeld. Hierdoor kan het normale functioneren van die partijen en van de economische markt worden bedreigd. Als er teveel crimineel geld in de economie vloeit dan schaadt dat het financiële systeem en zorgt het voor het beeld bij de maatschappij dat het geldsysteem niet deugt. Het is dan ook niet vreemd dat het afpakken van crimineel vermogen hoog op de prioriteitenlijst van de overheid staat. Het Openbaar Ministerie heeft in 2015 een recordbedrag afgepakt van criminelen, namelijk ruim 143 miljoen euro:

*'Vorig jaar is 143.5 miljoen euro afgenomen van criminelen. Dat is het resultaat van samenwerking tussen onder meer politie, belastingdienst, FIOD en het Centraal Justitieel Incassobureau. Het bedrag is iets hoger dan in 2014. Het afgepakte geld gaat naar de Staat. Of het nu gaat om drugshandel, diefstal of fraude, in alle gevallen is geld de drijfveer van criminelen. Door dit geld af te pakken, raken politie en opsporingsdiensten hen op een plek waar het pijn doet: in de portemonnee, aldus het Openbaar Ministerie.'*¹

Onder het motto 'misdaad mag niet lonen' is justitie sinds een aantal jaren bezig met een offensief om criminelen harder te treffen in hun portemonnee. Het materiële strafrecht reikt verschillende instrumenten aan om het genoemde motto te verwezenlijken. Het Wetboek van Strafrecht bevat uiteenlopende strafbepalingen waarmee allerlei criminaliteit wordt bestreden die tot (grote) winsten kunnen leiden.² Zo kan via artikel 420bis van het Wetboek van Strafrecht (Sr) aan de verdachte een straf

---

¹ *Het Parool* 21 januari 2016.

² Kooijmans 2016, p. 110.

worden opgelegd voor witwassen, eventueel in combinatie met een verbeurdverklaring als bedoeld in artikel 33 jo 33a Sr. Een ander instrument betreft de ontnemingsprocedure van artikel 36e Sr, waarbij aan de verdachte een ontnemingsmaatregel kan worden opgelegd als er sprake is van wederrechtelijk verkregen voordeel. Om te kunnen ontnemen dient het wederrechtelijk verkregen voordeel berekend te worden. Een van de manieren waarop dat in de praktijk gebeurt is met behulp van een zogeheten kasopstelling. Met behulp van de kasopstelling kan een schatting worden gemaakt van het wederrechtelijk verkregen voordeel door aan te tonen dat de betrokkene meer heeft uitgegeven dan uit zijn legale ontvangsten mogelijk was.³ De kasopstelling wordt regelmatig ingezet in de witwas- en de ontnemingsprocedure. Dat zal in mijn onderzoek dan ook uitgebreid aan de orde komen.

1.2. Toetsingskader

De strafrechter pleegt binnen de Nederlandse strafrechtspleging te worden aangeduid als een actieve rechter.⁴ Het adjectief 'actief' wordt in verband gebracht met de zelfstandige verantwoordelijkheid van de rechter om zorg te dragen voor een 'juiste' (bewijs)beslissing. Hiermee wordt tot uitdrukking gebracht dat zijn bewijsbeslissing zo optimaal mogelijk in overeenstemming met de historische werkelijkheid en dus de materiële waarheid dient te zijn. Daartoe zal de rechter zich uit eigen beweging of naar aanleiding van hetgeen door de procesdeelnemers wordt aangedragen een beeld dienen te vormen van hetgeen zich ter zake van het ten laste gelegde feit heeft afgespeeld, waarbij het achterhalen van de materiële waarheid - in dit verband op te vatten als het werkelijk gebeurde - het streven is.⁵ Ook al moet worden onderkend dat 'de' waarheid niet te achterhalen is, het criterium van de overtuiging (art. 338 Sv) dwingt de strafrechter zo nauwgezet mogelijk op zoek te gaan naar het werkelijk gebeurde.⁶

In mijn onderzoek zal de toepassing van de kasopstelling in witwas- en ontnemingsprocedures worden afgezet tegen het belang van materiële waarheidsvinding. De strafrechter mag de verdachte pas veroordelen voor witwassen

---

³ Zie 2.3 voor een nadere uitwerking van de kasopstelling.

⁴ Kooijmans 2010, p. 465.

⁵ Bertrant & Crijns 2014, p. 2-3; zie ook Stevens 2014, p. 2844.

⁶ Ten Voorde 2012, p. 1860.

als hij het tenlastegelegde wettig en overtuigend bewezen acht. In de ontnemingsprocedure mag hij pas een ontnemingsmaatregel opleggen als aannemelijk is geworden, of als er voldoende aanwijzingen zijn, dat er sprake is van wederrechtelijk verkregen voordeel. Deze verschillende bewijsstandaarden kunnen worden gezien als drie invullingen van het begrip waarheidsvinding. De kasopstelling levert een bijdrage aan de invulling van zowel de bewijsstandaard als de waarheidsvinding. Naast het onderzoeken welke bijdrage de kasopstelling kan leveren aan de verschillende bewijsstandaarden zal die invulling tevens tegen de meetlat van de waarheidsvinding worden gelegd. Daarbij zal worden ingegaan op de vraag of het behaalde niveau van waarheidsvinding overeenstemt met hetgeen we van het strafrecht kunnen mogen en/of moeten verwachten. Tegen die achtergrond zal tevens worden ingegaan op de vraag in hoeverre de procesdeelnemers gehouden zijn - of zouden moeten zijn - om een bijdrage te leveren aan de waarheidsvinding indien de kasopstelling wordt gebruikt als bewijsmiddel voor witwassen en ontnemen.

1.3. Probleemstelling

Zoals hiervoor vermeld maakt het Openbaar Ministerie bij het afpakken van crimineel vermogen regelmatig gebruik van de kasopstelling.⁷ Deze berekeningsmethode, die nader zal worden toegelicht in 2.3, wordt in ontnemingsprocedures regelmatig toegepast om het wederrechtelijk verkregen voordeel als bedoeld in artikel 36e lid 3 Sr te berekenen.⁸ Daarnaast laat de rechtspraak de laatste jaren steeds meer voorbeelden zien van witwasprocedures waarbij de uitkomst van de kasopstelling wordt gebruikt als bewijsmiddel voor artikel 420bis lid 1 sub b Sr, als bewijs voor onverklaarbaar inkomen en/of onverklaarbare uitgaven.⁹

Het gesignaleerde probleem is dat de literatuur en rechtspraak laten zien dat er onduidelijkheid bestaat bij de procespartijen in witwas- en ontnemingsprocedures over de toepassing van de kasopstelling en de bijdrage die deze berekeningsmethode kan

---

⁷ Met behulp van de kasopstelling wordt nagegaan of, en zo ja in hoeverre, een betrokkene over een bepaalde periode meer uitgaven heeft gedaan dan via legale bron kan worden verantwoord.

⁸ Zie recent HR 13 oktober 2015, ECLI:NL:HR:2015:3069 en Hof 's-Hertogenbosch 24 augustus 2015, ECLI:NL:GHSHE:2015:3301.

⁹ Bijvoorbeeld Rb. Limburg 11 maart 2015, ECLI:NL:RBLIM:2015:2074, Rb. Midden-Nederland 10 december 2013, ECLI:NL:RBMNE:2013:7691 en Hof Amsterdam 9 maart 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:BV8850.

leveren aan het halen van de toepasselijke bewijsstandaard.¹⁰ Bij witwassen en ontnemen verschillen de bewijsstandaarden van elkaar. In ontnemingsprocedures geldt bij de toepassing van artikel 36e lid 2 en 3 Sr de bewijsstandaard 'voldoende aanwijzingen' en 'aannemelijkheid' om verkregen wederrechtelijk voordeel te kunnen ontnemen bij een verdachte. De uitkomst van de kasopstelling kan bijdragen aan deze bewijsstandaard omdat deze uitkomst, in samenhang met wettige bewijsmiddelen, illegale inkomsten en/of uitgaven kan aantonen.

Als diezelfde kasopstelling voor het bewijs van artikel 420bis lid 1 sub b Sr wordt toegepast, dan geldt er echter een strengere bewijsstandaard. De standaard die moet worden gehaald om tot een veroordeling voor witwassen te komen is dat het 'niet anders kan zijn' dan dat het tenlastegelegde geldbedrag uit enig misdrijf afkomstig is.¹¹ Als het Openbaar Ministerie de uitkomst van de kasopstelling als voorwerp van witwassen ten laste legt, dan moet wettig en overtuigend kunnen worden bewezen dat dit geldbedrag een criminele herkomst heeft. Als die criminele herkomst slechts aannemelijk is, of helemaal niet is komen vast te staan, dan is dat onvoldoende om ten aanzien van het geldbedrag tot een bewezenverklaring voor witwassen te komen. De rechter zal de verdachte dan van dat deel van de tenlastelegging moeten vrijspreken. In die situatie ligt het voor de hand dat het Openbaar Ministerie nader onderzoek verricht naar concrete feiten en omstandigheden. Dit is in het belang van de waarheidsvinding omdat nader onderzoek zicht kan bieden op de eventuele criminele herkomst van het geldbedrag dat via de kasopstelling is berekend. Ook kan een nader onderzoek een dergelijke conclusie juist uitsluiten.

Op het eerste oog lijkt de toepassing van de kasopstelling bij de artikelen 36e Sr en 420bis Sr prima van elkaar te onderscheiden. Toch volgt uit de rechtspraak en literatuur dat ten aanzien van beide toepassingen onbegrip leeft onder de procespartijen. De kasopstelling kan bij beide delicten een bijdragen leveren aan de bewijsvoering. Echter zijn de mogelijkheden van deze bijdrage anders doordat de toepasselijke bewijsstandaarden van elkaar verschillen. Het gesignaleerde probleem daarbij is dat de bewijsstandaarden in de rechtspraak met elkaar worden verwisseld, met alle gevolgen van dien.¹² In mijn onderzoek streef ik ernaar om de ontstane

---

¹⁰ HR 13 oktober 2015, ECLI:NL:HR:2015:3069, Gerechtshof Amsterdam 17 september 2012, ECLI:NL:GHAMS:BY0654 en Gerechtshof Amsterdam 9 maart 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:BV8850. Zie ook Nuis 2013.

¹¹ In 4.4. wordt uitgebreid ingegaan op deze bewijsstandaard.

¹² Zie ook Nuijs 2013, p. 5.

onduidelijkheden ten aanzien van de toepassing van de kasopstelling binnen de witwas- en ontnemingsprocedure in kaart te brengen en vervolgens weg te nemen.

1.4. Centrale onderzoeksvraag

Dit brengt mij op de volgende onderzoeksvraag:

Welke bijdrage kan de kasopstelling leveren aan het halen van de toepasselijke bewijsstandaard in witwas- en ontnemingszaken?

1.5. Deelvragen

Om tot beantwoording van voornoemde onderzoeksvraag te komen is een aantal deelvragen geformuleerd.

- 1) *Welk bewijs levert de kasopstelling in relatie tot de artikelen 36e Sr en 420bis Sr?*
- 2) *Welke bewijsstandaard moet worden gehaald in witwas- en ontnemingszaken om tot een veroordeling voor witwassen of oplegging van een ontnemingsmaatregel te komen?*
- 3) *Welke misverstanden zijn er in de rechtspraak en literatuur ontstaan over de bijdrage die de kasopstelling kan leveren aan de bewijsstandaard bij witwassen en ontnemen?*
- 4) *Wat zijn de gevolgen van deze ontstane misverstanden voor de waarheidsvinding bij witwassen en ontnemen?*
- 5) *Op welke wijze kunnen de ontstane misverstanden over de toepassing van de kasopstelling worden opgelost en hoe kan de waarheidsvinding hiermee worden gediend?*

1.6. Onderzoeksmethodiek

Binnen het onderzoek zullen onderzoeksmethoden worden gehanteerd die gebruikelijk zijn bij juridisch onderzoek. Er zal gebruik worden gemaakt van de dogmatische methode, waarbij bestaand materiaal afkomstig van de wetgever, jurisprudentie en literatuur zal worden beschreven en geanalyseerd, zodat het beter kenbaar kan worden gemaakt. De methode is erop gericht om te komen tot het vormen van begrippen, het vaststellen van het verband tussen die begrippen en een systematisering ervan.¹³ Historische interpretatie aan de hand van de wetsgeschiedenis zal daarbij niet ontbreken. Daarnaast bevat het onderzoek een rechtsvergelijkende component, doordat de bewijsstandaarden in witwas- en ontnemingsprocedures in relatie tot de kasopstelling met elkaar zullen worden vergeleken.

1.7. Leeswijzer

De structuur van mijn onderzoek valt uiteen in een beschrijvend en een meer analyserend gedeelte.

De hoofdstukken 2 en 3 bevatten het beschrijvend gedeelte. In hoofdstuk 2 zal ik ingaan op enkele relevante begrippen uit het bewijsrecht en de aard en onderdelen van de kasopstelling. Hoofdstuk 3 bevat een juridische beschouwing van de vraag welke rol de kasopstelling kan spelen in relatie tot het bewijs van de wetsartikelen 420bis en 36e Sr.

Hoofdstuk 4 is meer analyserend van aard. In dit hoofdstuk zal worden ingegaan op de ontstane misverstanden over de kasopstelling als bewijsmiddel in witwas- en ontnemingsprocedures en een mogelijke ongewenste kruisbestuiving die daarbij een rol speelt.

In het laatste hoofdstuk zal worden afgesloten met een eindconclusie en aanbevelingen ter bevordering van de bijdrage die de kasopstelling kan leveren aan de toepasselijke bewijsstandaard en de waarheidsvinding bij witwassen en ontnemen.

---

¹³ Smits 2015, p. 99.

1.8. Beperkingen van het onderzoek

Het onderzoek gaat specifiek over de eenvoudige kasopstelling en niet over andere berekeningsmethoden in het strafrecht zoals de transactieberekening, de uitgebreide kasopstelling en de vermogensvergelijking. Het toepassen van een eenvoudige kasopstelling heeft volgens het Openbaar Ministerie de voorkeur boven de andere vormen van de kasopstelling.¹⁴ Daar waar de term kasopstelling wordt gebruikt, wordt dan ook de eenvoudige kasopstelling bedoeld. Daar waar de term witwassen wordt gebruikt, wordt de variant van artikel 420bis lid 1 sub b Sr bedoeld. De overige witwasbepalingen uit titel XXXA van het Wetboek van Strafrecht zullen derhalve buiten beschouwing worden gelaten.

---

¹⁴ *Aanwijzing ontneming* 2009A003g, Stcrt 2012, nr. 26875 van 1 januari 2013, p. 12-13. Per 1 januari 2014 is deze aanwijzing komen te vervallen.

Hoofdstuk 2

Introductie bewijslastbegrippen en kasopstelling

2.1. Inleiding

In dit hoofdstuk wordt een uitleg gegeven van de begrippen bewijslast, bewijsvoeringslast en het bewijsrisico. Deze aan het civiele recht ontleende begrippen kunnen volgens Borgers en Kristen het debat over bewijs in het strafproces duiden.¹⁵ Voor de beantwoording van de centrale vraag is het relevant om vast te stellen in hoeverre de bewijslast, bewijsvoeringslast en het bewijsrisico moeten worden geïnterpreteerd in relatie tot de kasopstelling. Omdat die interpretatie in hoofdstuk 4 terug zal komen, zal in de volgende paragraaf eerst kort worden stilgestaan bij de algemene betekenis ervan in een strafproces. Daarnaast is een helder begrip van de kasopstelling onmisbaar. Het tweede deel van dit hoofdstuk bevat dan ook een beschrijving van de aard en onderdelen van de kasopstelling, waarna zal worden afgesloten met een voorbeeld van een kasopstelling.

2.2. De begrippen bewijslast, bewijsvoeringslast en bewijsrisico

De betekenis van de begrippen bewijslast, bewijsvoeringslast en bewijsrisico kan niet zonder meer vanzelfsprekend worden geacht. Op deze plaats zal dan ook een korte uitleg worden gegeven van deze begrippen. Borgers en Kristen hebben geschreven dat er geen belemmering is om ten aanzien van de betekenis van deze begrippen in het strafrecht aansluiting te zoeken bij het civiele recht.¹⁶ Ik sluit mij daarbij aan.

In het civiele recht geldt volgens artikel 150 Rv. de hoofdregel dat de partij die zich beroept op een voor hem gunstig rechtsgevolg, de bewijslast draagt ten aanzien van de feiten die dienen vast te staan om dat rechtsgevolg te doen intreden.¹⁷ Met de bewijslast wordt bedoeld welke partij de plicht heeft om in een civiel proces het bewijs

---

¹⁵ Borgers & Kristen 1999, p. 866.

¹⁶ Borgers & Kristen 1999, p. 872.

¹⁷ Giesen 2011, p. 3.

te leveren.¹⁸ In strafrechtelijke procedures heeft het Openbaar Ministerie de bewijslast. Door het uitbrengen van een tenlastelegging en het daartoe aandragen van feiten en omstandigheden wordt de stelling geponeerd dat de verdachte zich schuldig heeft gemaakt aan het begaan van een strafbaar feit. Het bewijsrisico bepaalt in wiens nadeel de rechter zal beslissen indien de door partijen gestelde feiten niet komen vast te staan. Evenals in het civiele recht kunnen bewijsrisico en bewijslast in het strafproces in belangrijke mate aan elkaar worden gekoppeld. Het niet of niet voldoende aandragen van bewijsmateriaal dan wel het ontzenuwen van dat materiaal door tegenbewijs leidt ertoe dat het feit niet komt vast te staan. Het gevolg van de niet-vaststelling van feiten levert verlies van de procedure op van de ontoereikende partij.¹⁹ Het bewijsrisico realiseert zich dan als gevolg van het niet nakomen van de bewijslast.²⁰

De bewijsvoeringslast geeft aan welke partij op een bepaald moment in de procedure aan zet is om met bewijsmiddelen te komen. De bewijsvoeringslast speelt derhalve een rol in die fase van de procedure dat bewijslevering nog steeds mogelijk is, zoals bijvoorbeeld na aannahme van een vermoeden door de rechter.²¹

Zoals opgemerkt, zullen voornoemde begrippen in hoofdstuk 4 worden gekoppeld aan de toepasselijke bewijsstandaard in strafrechtelijke procedures gericht op witwassen en ontnemen.

2.3. Aard en onderdelen kasopstelling

De eenvoudige kasopstelling is een abstracte berekeningsmethode aan de hand waarvan een schatting kan worden gemaakt van het wederrechtelijk verkregen voordeel als bedoeld in artikel 36e Sr juncto 511f van het Wetboek van Strafvordering (Sv), door aan te tonen dat de betrokkene meer uitgaven heeft gedaan dan legaal gezien mogelijk was.²² Zoals in 1.2. al kort is geïntroduceerd, kan de kasopstelling tevens worden toegepast voor het bewijs van witwassen ex artikel 420bis lid 1 sub b Sr. De eenvoudige kasopstelling dient te worden onderscheiden van de uitgebreide kasopstelling en de vermogensvergelijking. Bij de uitgebreide kasopstelling worden bij

---

¹⁸ Borgers & Kristen 1999, p. 872.

¹⁹ Asser 2004, p. 53.

²⁰ Borgers & Kristen 1999, p. 868.

²¹ Giesen 2011, p.13.

²² Voor het onderscheid met de concrete berekeningsmethode vgl. Borgers 2010, p. 3.

het begin- en eindsaldo tevens alle saldi van de bank- en girorekeningen en girale ontvangsten en uitgaven meegenomen.²³ Bij een vermogensvergelijking wordt tevens gekeken naar waardeinstijgingen van vermogenscomponenten.²⁴ Hoewel alle genoemde methoden tot dezelfde uitkomst zouden moeten leiden, richt het onderzoek zich specifiek op de eenvoudige kasopstelling. In vergelijking met de uitgebreide kasopstelling en de vermogensvergelijking is de eenvoudige kasopstelling het meest eenvoudig toe te passen. Om die reden verdient de toepassing van deze berekeningsmethode volgens het Openbaar Ministerie de voorkeur.²⁵ Hierin is tevens de reden gelegen dat mijn onderzoek zich juist op deze berekeningsmethode concentreert.

De eenvoudige kasopstelling ziet er als volgt uit:²⁶

	Beginsaldo contant geld
+ / +	Legale contante ontvangsten inclusief bankopnamen
- / -	<u>Eindsaldo contant geld</u>
	Beschikbaar voor het doen van uitgaven
- / -	<u>Werkelijke contante uitgaven inclusief bankstortingen</u>
	Verschil

Hierna volgt per post een toelichting.

2.3.1. Beginsaldo contant geld

Het beginsaldo betreft het bedrag in contanten dat de betrokkene tot zijn beschikking had om uitgaven te doen aan het begin van de onderzochte periode. Het gaat daarbij om contanten die de betrokkene legaal in zijn bezit had. Meestal is het voor het opsporingsteam en het Openbaar Ministerie niet eenvoudig om informatie te krijgen voor het vaststellen van het beginsaldo. De betrokkene zal in de meeste gevallen geen

²³ Van Diggelen 2014, p. 7-17.

²⁴ Punt 2011, p. 97-98.

²⁵ *Aanwijzing ontneming* 2009A003g, Stcrt 2012, nr. 26875 van 31 december 2013, p.13.

²⁶ *Aanwijzing ontneming* 2009A003g, Stcrt 2012, nr. 26875 van 31 december 2013, p.12.

kasboekje bijhouden waaruit blijkt wat het beginsaldo op een bepaalde datum was.²⁷ In criminele kringen is het immers niet gebruikelijk om de handel en wandel nauwkeurig te documenteren met het oog op een latere financiële verantwoording.²⁸ Uit vaste jurisprudentie van de Hoge Raad blijkt dat bij het ontbreken van dergelijke documentatie het voor risico van de betrokkene komt om enig legaal beginsaldo concreet en gemotiveerd aannemelijk te maken.²⁹ Dat betekent niet dat het Openbaar Ministerie geen onderzoek hoeft te verrichten naar een beginsaldo. Contante opnamen van een bankrekening vlak voor de begindatum kunnen een aanwijzing zijn voor de aanwezigheid van contant geld op de begindatum van de kasopstelling, terwijl contante opnamen vlak na de begindatum een aanwijzing zijn dat er op de begindatum geen grote hoeveelheid contant geld voorhanden was.³⁰

2.3.2. Legale contante ontvangsten inclusief bankopnamen

Dit betreft het geld dat de betrokkene gedurende de onderzochte periode contant tot zijn beschikking had. Hieronder vallen de contante opnamen van de bankrekening en contante ontvangsten uit arbeid. Gelet op de systematiek van de kasopstelling worden alleen de legale contante ontvangsten betrokken in de berekening. Immers, indien ook de illegaal verkregen ontvangsten zouden worden meegeteld, dan zal er in de meeste gevallen geen negatief verschil ontstaan.³¹ Het niet meenemen van illegale ontvangsten is tevens in overeenstemming met de ratio achter de ontnemingsprocedure die in het teken staat van de vraag naar de aanwezigheid van wederrechtelijk verkregen voordeel.

2.3.3. Eindsaldo contant geld

Het eindsaldo is het bedrag in contanten dat de betrokkene tot zijn beschikking had aan het einde van de onderzochte periode. In veel gevallen gaat het daarbij om het bedrag aan contanten dat wordt aangetroffen bij een doorzoeking en/of de fouillering

---

²⁷ Vermeulen 2005, p. 35.

²⁸ HR 29 juni 2005, ECLI:NL:PHR:2005:AV1916.

²⁹ Rb. Den Haag 16 december 2010, ECLI:NL:RBSGR:2010:BO7552, met verwijzing naar vaste jurisprudentie van de Hoge Raad: HR 28 september 2010, ECLI:NL:HR:2010:BM6834.

³⁰ Van Diggelen 2008, p.6.

³¹ Vermeulen 2005, p. 37.

van de betrokkene.³² De uitkomst van de post 'eindsaldo' wordt afgetrokken van het legale contante beginsaldo vermeerderd met de legale contante ontvangsten. Het maakt bij de post 'eindsaldo' niet uit waar het geld van afkomstig is. Immers, indien het geld nog in het bezit is van de betrokkene (en dus in het eindsaldo is opgenomen) dan wordt het gezien als een 'uitgave' in de vorm van contante gelden. Ten aanzien van het aantreffen van contante geldbedragen moet worden nagegaan of het aannemelijk is dat het geld toebehoort aan de betrokkene. Uitgangspunt daarbij is dat degene bij wie een hoeveelheid geld wordt aangetroffen in het algemeen kan worden aangemerkt als eigenaar van dat geld. Indien er echter indicaties zijn dat dit niet het geval is, zal daar nader onderzoek naar moeten worden verricht. Verder dient steeds te worden vastgesteld of dit geld al dan niet deel uitmaakte van het beginsaldo. In dat geval zal het tevens onder het beginsaldo moeten worden vermeld, zodat de kasopstelling niet tot een onjuist resultaat zal leiden.³³

2.3.4. Beschikbaar voor het doen van uitgaven

Deze post is de uitkomst van de formule 'beginsaldo' plus 'legale contante ontvangsten' minus 'eindsaldo'. Het bedrag wat overblijft is het bedrag dat voor de betrokkene beschikbaar was om uitgaven mee te doen. Deze uitkomst kan negatief zijn, bijvoorbeeld wanneer het aangetroffen bedrag bij de huiszoeking hoger is dan het beginsaldo plus de legale contante ontvangsten.

2.3.5. Werkelijke contante uitgaven inclusief bankstortingen

Vervolgens wordt onderzocht welke contante uitgaven de betrokkene heeft gedaan in de onderzochte periode. Als deze contante uitgaven hoger zijn dan het contante bedrag dat voor de betrokkene beschikbaar was, dan kan ook hier een negatief verschil ontstaan. Hierbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan de situatie dat het beginsaldo, vermeerderd met de legale contante ontvangsten, op € 10.000,-- euro is gesteld. Indien vervolgens de contante uitgaven binnen de onderzochte periode op € 50.000,-- euro zijn gesteld, dan is een bedrag van € 40.000,-- euro negatief dan wel

---

³² Zie ter illustratie Hof 's-Hertogenbosch 6 juni 2013, ECLI:NL:GHSHE:2013:CA3467. In deze casus werden diverse geldbedragen aangetroffen die vervolgens werden opgenomen in de kasopstelling.

³³ Vermeulen 2005, p. 38-39.

onverklaarbaar. Men kan immers logischerwijs niet meer contant geld uitgeven dan hij legaal voorhanden heeft.

Het Openbaar Ministerie onderbouwt de post 'werkelijke contante uitgaven' meestal aan de hand van bonnetjes van contante uitgaven en contante uitgaven voor levensonderhoud zoals boodschappen, kleding en schoenen. Dit sluit aan bij het centrale uitgangspunt in ontnemingszaken dat na moet worden gegaan welk voordeel de betrokkene in de concrete omstandigheden van het geval daadwerkelijk heeft behaald.³⁴ Indien tijdens het opsporingsonderzoek over dergelijke gegevens geen informatie beschikbaar is, dan mag gebruik worden gemaakt van normen en algemene ervaringsregels. Zo kan uit het opsporingsonderzoek blijken dat tijdens de berekeningsperiode goederen zijn aangeschaft waarvan de aanschafprijs niet bekend is geworden. Hierbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan informatie uit tapgesprekken of goederen die worden aangetroffen tijdens een doorzoeking. Voor de aanschafprijs van deze goederen gaat het Openbaar Ministerie dan uit van de gemiddelde verkoopprijs van die goederen, bijvoorbeeld door navraag te doen bij leveranciers van deze goederen.³⁵

Door het Nibud³⁶ wordt bijgehouden wat een huishouding maandelijks gemiddeld kwijt is aan uitgaven voor bijvoorbeeld levensonderhoud. Deze bedragen zijn mede afhankelijk van de gezinssamenstelling en het inkomen van de huishouding. Indien uit het onderzoek blijkt dat de betrokkene via de bankrekening weinig tot geen van dit soort uitgaven heeft gedaan, is het aannemelijk dat het meerdere is uitgegeven.³⁷ De kosten van een gezin zijn overigens niet beperkt tot het door het Nibud vastgestelde normbedrag. Zo is het afhankelijk van de kringen waarin een betrokkene zich beweegt mogelijk dat het uitgavenpatroon op een hoger niveau ligt. In een arrest van de Hoge Raad uit 2012 gaf de advocaat-generaal in zijn conclusie aan dat het een algemene ervaringsregel is dat het uitgavenpatroon van een gezin dat kan beschikken over

---

³⁴ HR 27 mei 2008, ECLI:NL:HR:2008:BC7961, HR 14 februari 2006, ECLI:NL:HR:2006:AU9127, HR 30 november 2004, ECLI:NL:HR:2004:AR3721 en HR 1 juli 1997, ECLI:NL:HR:1997:AB7714.

³⁵ Illustratief in dit kader is een recente uitspraak van het Hof 's-Hertogenbosch, waarbij de werkelijke kasuitgaven voor koikarpers en een nieuwe keuken op gemiddelden zijn gesteld. Hof 's-Hertogenbosch 24 augustus 2015, ECLI:NL:GHSHE:2015:3301.

³⁶ Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting.

³⁷ Weustenraad 2014, p. 46-47.

inkomsten uit grootschalige drugshandel hoger ligt dan van een gemiddeld huishouden.³⁸

Ook in een recente casus vond het Gerechtshof 's-Hertogenbosch het op basis van Nibud-normen aannemelijk dat een veroordeelde en diens partner gemiddeld € 700,-- per maand hadden uitgegeven voor het levensonderhoud van hun gezin.³⁹

2.3.6. De uitkomst van de kasopstelling (het ‘verschil’)

Door het bedrag aan werkelijke contante uitgaven af te zetten tegen het bedrag dat beschikbaar was voor het doen van uitgaven, kan er onder aan de streep een negatief verschil overblijven. Indien dit het geval is, dan moet er sprake zijn van onbekende ontvangsten. Een negatieve kas is immers niet mogelijk: men kan niet meer uitgeven dan men fysiek aan kasgeld beschikbaar heeft, tenzij sprake is van een andere, onbekende, ontvangstenbron. Het wederrechtelijk verkregen voordeel is dan tenminste gelijk aan deze ontvangsten.

2.4. Voorbeeld kasopstelling

Een voorbeeld kan het voorgaande verduidelijken.

Bij een aanhouding naar aanleiding van een grootschalig cocaïnetransport is bij de betrokkene een miljoen euro aangetroffen. Uit het financiële onderzoek zijn gedurende de onderzoeksperiode van drie jaar de volgende gegevens bekend geworden:

- Vastgesteld is dat de betrokkene over een contant beginsaldo kon beschikken van € 10.000, --;
- Gedurende de onderzoeksperiode is vastgesteld dat de betrokkene € 30.000, -- contant heeft opgenomen van zijn bankrekening;
- Tijdens de doorzoeking in de woning van de betrokkene is € 100.000, -- aangetroffen;
- Gedurende de onderzoeksperiode is vastgesteld dat betrokkene € 200.000, -- contant heeft uitgegeven;

---

³⁸ HR 3 juli 2012, ECLI:NL:PHR:2012:BX3666.

³⁹ Hof 's-Hertogenbosch 24 augustus 2015, ECLI:NL:GHSHE:2015:3301.

De kasopstelling kan dan als volgt worden weergegeven:

Beginsaldo contant geld	€ 10.000, --	
Legale contante ontvangsten	€ 30.000, --	+/+
Eindsaldo contant geld	€ 100.000, --	-/-
<hr/>		
Beschikbaar voor het doen van uitgaven	€ 60.000, -- negatief	
Contante uitgaven	€ 200.000, --	-/-
<hr/>		
Verschil	€ 260.000, -- negatief	

Hoofdstuk 3

De kasopstelling en de relatie met artikel 420bis Sr en 36e Sr

3.1. Inleiding

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de vraag wat de relatie is tussen de kasopstelling en de juridische bestanddelen van artikel 420bis Sr en artikel 36e Sr. Daarnaast wordt ingegaan op de functie van de kasopstelling in relatie tot de tenlastelegging. Het beschrijven van deze relatie is van belang om vast te kunnen stellen welk bewijs kan worden geleverd met de kasopstelling in de witwas- en ontnemingsprocedure. De relatie met de wettelijke kaders van witwassen en ontnemen is relevant voor de beantwoording van de vraag in hoeverre de kasopstelling bewijs kan leveren aan enerzijds het wettig en overtuigend bewijs in de witwaszaak en anderzijds de aannemelijkheid dat er sprake is van wederrechtelijk verkregen voordeel, zoals bedoeld in de ontnemingsprocedure. In dit hoofdstuk zal ik mij beperken tot een algemene weergave van de delictsbestanddelen van artikel 420bis Sr en artikel 36e Sr en de relatie met de kasopstelling als bewijsmiddel.

3.2. De kasopstelling als wettig bewijsmiddel

Het proces-verbaal waarin een kasopstelling is opgenomen kan worden aangemerkt als een wettig bewijsmiddel, te weten een schriftelijk bescheid in de zin van artikel 344 lid 1 sub 2 Sv. Dit artikel brengt de eis met zich mee dat de kasopstelling in wettelijke vorm moet zijn opgemaakt door een daartoe bevoegd persoon. Doorgaans wordt de kasopstelling opgenomen in een proces-verbaal van een opsporingsambtenaar met financiële kennis, die zijn bevindingen in dat proces-verbaal relateert. Indien de kasopstelling niet in wettelijke vorm is opgemaakt, dan heeft de rechter de mogelijkheid om dit proces-verbaal aan te merken als een overig schriftelijk bescheid als bedoeld in artikel 344 lid 1 sub 5 Sv.⁴⁰ In de praktijk komt dit echter zelden voor, omdat de kasopstelling meestal onderdeel uitmaakt van een proces-verbaal gericht op witwassen, of van een ontnemingsrapportage. Er zijn wel enkele voorbeelden bekend van strafzaken waarin de verdediging een alternatieve kasopstelling heeft opgesteld en

---

⁴⁰ HR 25 september 2001, ECLI:NL:HR:2001:ZD2770.

heeft ingebracht op de zitting.⁴¹ Zo kende de rechter in 2015 aan een alternatieve kasopstelling voldoende bewijswaarde toe om te kunnen concluderen dat de verdachte over ruim € 220.000,-- aan legale contante ontvangsten beschikte.⁴² Dit terwijl de berekening van het Openbaar Ministerie op dat punt op ruim € 36.000,-- lager uitkwam. In een dergelijk geval is de kasopstelling dus niet in wettelijke vorm opgemaakt door een daartoe bevoegd persoon, maar is dat niet van invloed is op de bewijswaarde ervan. Het gevolg is echter wel dat het stuk dan valt onder een schriftelijk bescheid als bedoeld in artikel 344 lid 1 sub 5 Sv. Dit artikel brengt met zich mee dat het stuk alleen kan gelden in verband met de inhoud van andere bewijsmiddelen. Er zal derhalve sprake moeten zijn van steunbewijs. In 4.2.3. zal nader worden ingegaan op de vraag in hoeverre de kasopstelling dient te worden voorzien van steunbewijs in de witwas- en ontnemingsprocedure. Hierna zal eerst worden ingegaan op de vraag welk bewijs de kasopstelling kan leveren in relatie tot de delictsbestanddelen van witwassen en ontnemen.

3.3. De kasopstelling in relatie tot de bestanddelen van art. 420bis Sr

Met ingang van 14 december 2001 maakt artikel 420bis Sr deel uit van het Wetboek van Strafrecht.

De huidige tekst van dit artikel luidt als volgt:

- 1. Als schuldig aan witwassen wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste zes jaren of geldboete van de vijfde categorie:*
- a. hij die van een voorwerp de werkelijke aard, de herkomst, de vindplaats, de vervreemding of de verplaatsing verbergt of verhuult, dan wel verbergt of verhuult wie de rechthebbende op een voorwerp is of het voorhanden heeft, terwijl hij weet dat het voorwerp – onmiddellijk of middellijk – afkomstig is uit enig misdrijf;*
- b. hij die een voorwerp verwerft, voorhanden heeft, overdraagt of omzet of van een voorwerp gebruik maakt, terwijl hij weet dat het voorwerp – onmiddellijk of middellijk – afkomstig is uit enig misdrijf.*
- 2. Onder voorwerpen worden verstaan alle zaken en alle vermogensrechten.*

Het witwasartikel geeft in het eerste lid de strafbedreiging weer. Vervolgens zijn in sub a en sub b verschillende handelingen opgenomen die als witwassen kunnen worden

⁴¹ Zie ter illustratie Rb. Arnhem 28 september 2012, ECLI:NL:RBARN:2012:BX6611 en Rb. Midden-Nederland 3 maart 2015, ECLI:NL:RBMNE:2015:2097.

⁴² Rb. Midden-Nederland 3 maart 2015, ECLI:NL:RBMNE:2015:2097.

gekwaliceerd. Hierna zal ik het onderscheid tussen sub a en sub b weergeven en aangeven wat de relatie is met de kasopstelling.

3.3.1. Relatie met art. 420bis lid 1 sub a Sr

In sub a van het eerste lid van artikel 420bis Sr zijn de zogeheten verbergings- en verhullingshandelingen onderbracht. Hieronder vallen alle gedragingen die, objectief gezien, er op gericht zijn en geschikt zijn om de werkelijke aard, herkomst, vindplaats, vervreemding of de verplaatsing van een voorwerp te verbergen of verhullen. De kasopstelling is niet in relatie te brengen met tenlasteleggingen die zien op sub a van artikel 420bis Sr. De reden hiervoor is dat de kasopstelling een bestedingspatroon laat zien. Er wordt dan ook geen voordeel per concreet aangeduid strafbaar feit berekend, maar een totaalvoordeel.⁴³ De kasopstelling laat zien welke inkomsten er zijn en welke uitgaven er zijn gedaan, maar het laat niet zien of ten aanzien van voorwerpen de in sub a bedoelde verbergings- of verhullingshandelingen zijn gepleegd. Vanwege het ontbreken van een relatie met de kasopstelling zal ik verder niet ingaan op de overige delictsbestanddelen van artikel 420bis lid 1 sub a Sr.⁴⁴

3.3.2. Relatie met art. 420bis lid 1 sub b Sr

In sub b gaat het om het verwerven, voorhanden hebben, overdragen, omzetten of gebruik maken van een voorwerp, ook wel de plaatsingshandelingen genoemd.⁴⁵ Ten aanzien van dit voorwerp wordt de eis gesteld dat het voorwerp 'onmiddellijk' of 'middellijk' afkomstig moet zijn uit enig misdrijf. Dit bestanddeel is opgenomen om duidelijk te maken dat ook indirecte opbrengsten onder de bepaling vallen.⁴⁶ Het geld dat is omgezet in een boot, huis of een vordering uit lening en vervolgens weer in een banksaldo, blijft uit misdrijf afkomstig. Daarnaast wordt de eis gesteld dat het voorwerp uit enig misdrijf afkomstig moet zijn, en dat de verdachte dit wist of had moeten weten. 'Weten' vormt hier een uitdrukking van opzet. Voorwaardelijk opzet is daarbij voldoende.⁴⁷ De kasopstelling sluit aan bij de bestanddelen van sub b omdat de

---

⁴³ Van Diggelen 2008, p. 3-4.

⁴⁴ Zie voor een nadere uitleg van de bestanddelen van artikel 420bis lid 1 sub a Sr: Visser & Hulst 2015, p. 159.

⁴⁵ Kruisbergen 2015, p. 11.

⁴⁶ *Kamerstukken II* 1999/00, 27159, 3, p. 17.

⁴⁷ *Kamerstukken II* 1999/00, 27159, 3, p. 15.

berekeningsmethode een uitgavenpatroon laat zien. Deze uitgaven sluiten aan bij de hiervoor beschreven plaatsingshandelingen; het gaat namelijk om omzetten of overdragen van geldbedragen binnen een bepaalde periode.⁴⁸ Om die reden is de kasopstelling een geschikte methode om als bewijsmiddel toe te passen bij de witwasvariant van artikel 420 lid 1 sub b Sr. De kasopstelling is echter geen zelfstandige tenlastelegging omdat de uitkomst slechts een bedrag laat zien. Dat zal in de volgende paragraaf nader worden toegelicht.

3.3.3. Functie kasopstelling in relatie tot tenlastelegging

In de rechtspraak zijn diverse voorbeelden te vinden van witwaszaken waarbij het Openbaar Ministerie de uitkomst van de kasopstelling ten laste heeft gelegd als voorwerp van witwassen, als bedoeld in de variant artikel 420bis lid 1 sub b Sr.⁴⁹ De rechter kan echter alleen tot een veroordeling voor witwassen komen als alle delictsbestanddelen van het delict zijn vervuld.⁵⁰ In de tenlastelegging worden diverse voorwerpen (geldbedragen en/of luxe goederen) opgenomen, waarvan het Openbaar Ministerie meent dat het niet anders kan zijn dan dat deze uit enig misdrijf afkomstig zijn. In de tenlastelegging neemt het Openbaar Ministerie dan de voorwerpen, de plaatsingshandelingen en het bedrag van de kasopstelling op. De uitkomst wordt in de tenlastelegging aangeduid als 'het onverklaarbare verschil tussen de contante uitgaven en de vastgestelde contante inkomsten.' De kasopstelling vervult als bewijsmiddel de functie om aan te tonen dat deze discrepantie uit enig misdrijf afkomstig moet zijn. De enkele uitkomst kan echter niet tot bewijs van het bestanddeel 'uit enig misdrijf afkomstig' dienen; zoals eerder opgemerkt laat de kasopstelling immers slechts een bedrag zien. Om die reden moet de kasopstelling in het proces-verbaal worden ondersteund door wettige bewijsmiddelen zodat onderbouwd tot een bewezenverklaring van de diverse bestanddelen van het delict kan worden gekomen.⁵¹ Anders kan de uitkomst van de kasopstelling de conclusie niet dragen dat het niet anders kan zijn dan dat er sprake is van een illegale bron.

---

⁴⁸ Zie voor een nadere taalkundige uitleg van de plaatsingshandelingen: Buisman 2013, p. 7.

⁴⁹ Zie bijvoorbeeld Rb. Gelderland 6 mei 2015, ECLI:NL:GBGEL:2015:2898, Rb. Oost-Brabant 25 maart 2013, ECLI:NL:RBOBR:2013:BZ5396 en Hof Arnhem-Leeuwarden 18 september 2012, ECLI:NL:GHARN:2012:BX8202.

⁵⁰ Artikel 338 Sv.

⁵¹ Duijts 2014, p. 37.

3.4. De kasopstelling in relatie tot de bestanddelen van art. 36e Sr

De huidige tekst van artikel 36 lid 1 t/m 3 Sr⁵² luidt als volgt:

1. *Op vordering van het openbaar ministerie kan bij een afzonderlijke rechterlijke beslissing aan degene die is veroordeeld wegens een strafbaar feit de verplichting worden opgelegd tot betaling van een geldbedrag aan de staat ter ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel.*
2. *De verplichting kan worden opgelegd aan de in het eerste lid bedoelde persoon die voordeel heeft verkregen door middel van of uit de baten van het daar bedoelde feit of andere strafbare feiten, waaromtrent voldoende aanwijzingen bestaan dat zij door de veroordeelde zijn begaan.*
3. *Op vordering van het openbaar ministerie kan bij een afzonderlijke rechterlijke beslissing aan degene die is veroordeeld wegens een misdrijf dat naar de wettelijke omschrijving wordt bedreigd met een geldboete van de vijfde categorie, de verplichting worden opgelegd tot betaling van een geldbedrag aan de staat ter ontneming van wederrechtelijk verkregen voordeel, indien aannemelijk is dat of dat misdrijf of andere strafbare feiten op enigerlei wijze ertoe hebben geleid dat de veroordeelde wederrechtelijk voordeel heeft verkregen. In dat geval kan ook worden vermoed dat:*
  - a. *uitgaven die de veroordeelde heeft gedaan in een periode van zes jaren voorafgaand aan het plegen van dat misdrijf, wederrechtelijk verkregen voordeel belichamen, tenzij aannemelijk is dat deze uitgaven zijn gedaan uit een legale bron van inkomsten, of;*
  - b. *voorwerpen die in een periode van zes jaren voorafgaand aan het plegen van dat misdrijf aan de veroordeelde zijn gaan toebehoren voordeel belichamen als bedoeld in het eerste lid, tenzij aannemelijk is dat aan de verkrijging van die voorwerpen een legale bron van herkomst ten grondslag ligt.*

Het eerste lid van artikel 36e Sr kan worden gezien als de aanleiding voor de ontnemingsbeslissing.⁵³ Hier wordt de eis gesteld dat er een veroordeling moet zijn uitgesproken voor een strafbaar feit. Dit kan zowel een misdrijf als een overtreding zijn. Alleen dan kan aan een persoon een ontnemingsmaatregel worden opgelegd. In lid 1 is tevens geregeld dat het Openbaar Ministerie een vordering doet ter ontneming. In deze zogeheten ontnemingsvordering neemt het Openbaar Ministerie de uitkomst van de kasopstelling als geschat wederrechtelijk verkregen voordeel op. In de ontnemingsrapportage zal de rechter de schatting op grond van artikel 511f Sv moeten kunnen ontlenen aan de inhoud van wettige bewijsmiddelen. Het proces-verbaal

⁵² De overige leden van artikel 36e Sr worden buiten beschouwing gelaten omdat dit de reikwijdte van het onderzoek te buiten gaat.

⁵³ HR 22 februari 2000, ECLI:NL:HR:2000:ZD1151.

waarin de kasopstelling is opgenomen kan voldoende zijn om aan de bewijsstandaard in ontnemingszaken te voldoen. In 4.2.2. zal hier nader op worden ingegaan.

3.4.1. Relatie met art. 36e lid 2 Sr

Het tweede lid van artikel 36e Sr kenmerkt zich doordat het niet alleen ontneming van voordeel mogelijk maakt dat is verkregen uit het feit waarvoor is veroordeeld, maar ook uit de baten van het feit waarvoor is veroordeeld of andere strafbare feiten. Met betrekking tot deze andere strafbare feiten moet het Openbaar Ministerie voldoende aanwijzingen verzamelen dat deze door de betrokkene zijn begaan. Onder andere strafbare feiten zijn zowel misdrijven als overtredingen begrepen. Is de betrokkene voor het gronddelict veroordeeld dan kan aan hem een ontnemingsmaatregel worden opgelegd, niet alleen voor het wederrechtelijk voordeel dat hij uit dat feit heeft verkregen, maar ook voor enigerlei andere wederrechtelijke verrijking, hoe en wanneer ook verkregen.⁵⁴ Bij de kasopstelling gaat het om een periodeberekening, waarbij geen voordeel per concreet aangeduid strafbaar feit wordt berekend, maar een totaalvoordeel.⁵⁵ Daarbij ontbreekt een directe relatie tussen de strafbare feiten en het onverklaarbare vermogen.

Om die reden is een kasopstelling de meest geëigende berekeningsmethode wanneer de ontnemingsvordering op art. 36e lid 3 Sr wordt gebaseerd. Op deze wetsbepaling zal in de volgende paragraaf worden ingegaan. Wanneer een veroordeling voor een feit van de vijfde geldboetecategorie ontbreekt (een voorwaarde om het derde lid te kunnen toepassen), dan kan worden ontnomen op grond van art. 36e lid 2 Sr. Ook in dat geval kan het voordeel berekend worden aan de hand van een kasopstelling, bijvoorbeeld wanneer gedetailleerde informatie over de opbrengsten en kosten van de strafbare feiten ontbreekt, maar de betrokkene er wel een levensstijl op na houdt die onverklaarbaar is gelet op zijn legale inkomsten. Gelet op de in het tweede lid neergelegde eis, dat er voldoende aanwijzingen moeten zijn dat de veroordeelde de feiten waaruit ontnomen wordt zelf heeft gepleegd, zal wel bekend moeten zijn welke strafbare feiten de veroordeelde in de berekeningsperiode van de kasopstelling heeft gepleegd. Als deze informatie bekend is kan de kasopstelling derhalve op het tweede lid worden gebaseerd. Echter, omdat de keuze voor de kasopstelling wordt ingegeven doordat informatie over concrete strafbare feiten ontbreekt, wordt de kasopstelling in

---

⁵⁴ *Kamerstukken II* 1989/90, 21 504, 3, p. 13.

⁵⁵ Van Diggelen 2008, p. 3-4.

de praktijk meestal niet op het tweede, maar op het derde lid gebaseerd. Om die reden zal ik hier niet nader op het tweede lid ingaan.⁵⁶

3.4.2. Relatie met art. 36e lid 3 Sr

Het derde lid van artikel 36e kent een ruimer bereik ten opzichte van het tweede lid. Indien een verdachte is veroordeeld voor een strafbaar feit waarvoor een geldboete van de vijfde categorie kan worden opgelegd, kan een ontnemingsmaatregel worden opgelegd als aannemelijk is dat strafbare feiten op enigerlei wijze tot voordeel van de veroordeelde hebben geleid. In tegenstelling tot het tweede lid wordt bij het derde lid van artikel 36e Sr niet de voorwaarde gesteld dat er voldoende aanwijzingen moeten zijn dat de veroordeelde de andere strafbare feiten zelf heeft gepleegd. De Hoge Raad heeft meerdere keren geoordeeld dat bij een berekening op grond van artikel 36e lid 3 Sr uit de inhoud van de wettige bewijsmiddelen niet hoeft te blijken om welke andere feiten het gaat.⁵⁷ Vaak is dat bij een kasopstelling ook niet duidelijk. Het bestedingspatroon legt immers niet bloot welke strafbare feiten hieraan ten grondslag liggen. De kasopstelling kan dus worden gebruikt bij toepassing van het derde lid van artikel 36e Sr.⁵⁸ Bij de laatste wetswijziging van 1 juli 2011 van artikel 36e Sr is ten aanzien van lid 3 het zogeheten bewijsvermoeden geïntroduceerd.⁵⁹ Met toepassing van het bewijsvermoeden kan worden aangenomen dat het voordeel van een betrokkene mede bestaat uit alle uitgaven van de veroordeelde in de zes jaar voorafgaand aan het plegen van het misdrijf, vermeerderd met (de waarde van) de voorwerpen die aan de veroordeelde zijn gaan toebehoren gedurende de zes jaar voorafgaand aan het plegen van het misdrijf. Deze wetswijziging is van invloed op de kasopstelling aangezien het de mogelijkheid biedt voor het Openbaar Ministerie om onderzoek naar de (eventuele) legaliteit van uitgaven over voornoemde periode achterwege te laten. Indien ook de rechter een dergelijk onderzoek niet geboden acht, dan zal de verdachte aannemelijk moeten maken dat aan de uitgaven of de verkrijging van deze voorwerpen een legale bron van herkomst ten grondslag ligt. Met deze

---

⁵⁶ Indien informatie over concrete strafbare feiten wel beschikbaar is dan zal het voordeel worden berekend via de concrete methode op basis van art. 36e lid 2 Sr. Dit laat onverlet dat de kasopstelling in theorie wel kan worden toegepast op basis van deze wetsbepaling. Van Diggelen 2008, p.6.

⁵⁷ HR 12 juni 2012, ECLI:NL:HR:2012:BW7954, HR 8 juli 2008, ECLI:NL:HR:2008:BD6046, HR 4 april 2006, ECLI:NL:HR:2006:AV0397 en HR 22 mei 2001, ECLI:NL:HR:2001:AB1763.

⁵⁸ Van Diggelen 2015, p. 5.

⁵⁹ *Kamerstukken II* 2009/10, 32 194, 3, p. 5-7.

nieuwe wetgeving wordt de bewijslast en bijbehorend risico voor het Openbaar Ministerie ten aanzien van de kasopstelling sterk versoepeld, en wordt deze last in feite bij de verdachte neergelegd. Daarbij kan de vraag worden gesteld in hoeverre dit, gelet op de uitgangspunten van ons strafrecht, redelijk is. Hierop zal in 4.3.4. nader worden ingegaan.

3.5. Deelconclusie

In dit hoofdstuk is ingegaan op de vraag welk bewijs de kasopstelling levert in relatie tot het ontnemingsartikel 36e Sr en het witwasartikel 420bis Sr. De kasopstelling is een wettig bewijsmiddel dat in beide procedures kan worden toegepast.

In relatie tot de witwas tenlastelegging ex artikel 420bis lid 1 sub b Sr vervult de kasopstelling als bewijsmiddel de functie om aan te tonen dat er een discrepantie is tussen de vastgestelde contante uitgaven en de legale inkomsten. Ten aanzien van die discrepantie wordt vermoed dat dit uit enig misdrijf afkomstig moet zijn. Dat wordt in de tenlastelegging aangeduid als het onverklaarbare verschil tussen de contante uitgaven en de vastgestelde contante inkomsten.

De kasopstelling vervult in ontnemingsprocedures als bewijsmiddel de functie om aan te tonen dat er sprake is van de aanwezigheid van wederrechtelijk verkregen voordeel. In de ontnemingsprocedure kan de kasopstelling op zowel het tweede als het derde lid van artikel 36e Sr worden toegepast.

Gelet op de in het tweede lid neergelegde eis, dat er voldoende aanwijzingen moeten zijn dat de veroordeelde de feiten waaruit ontnomen wordt zelf heeft gepleegd, zal wel bekend moeten zijn welke strafbare feiten de veroordeelde in de berekeningsperiode van de kasopstelling heeft gepleegd. Als deze informatie bekend is kan de kasopstelling derhalve op het tweede lid worden gebaseerd. Echter, omdat de keuze voor de kasopstelling wordt ingegeven doordat informatie over concrete strafbare feiten ontbreekt, wordt de kasopstelling in de praktijk meestal niet op het tweede, maar op het derde lid gebaseerd.

Hoofdstuk 4

De kasopstelling in relatie tot de bewijsstandaard bij witwassen en ontnemen

4.1. Inleiding

Het voorgaande hoofdstuk maakt duidelijk dat de kasopstelling een bewijsmiddel kan zijn in witwas- en ontnemingsprocedures. Daarbij dient (uiteraard) rekening te worden gehouden met de toepasselijke bewijsstandaard. In dit hoofdstuk zal een uitleg en rechtsvergelijkende analyse worden gegeven van de bewijsstandaard bij witwassen en ontnemen. Op het eerste oog lijkt de bewijsstandaard in relatie tot de toepassing van de kasopstelling bij de artikelen 36e Sr en 420bis Sr prima van elkaar te onderscheiden. Toch volgt uit de rechtspraak en literatuur dat ten aanzien van beide toepassingen onbegrip leeft bij de procespartijen. Zo schetsen diverse uitspraken in witwaszaken, waarbij een kasopstelling voor het bewijs is gebruikt, het beeld dat het Openbaar Ministerie de bewijsstandaard van witwassen en ontnemen door elkaar haalt. Dit heeft ertoe geleid dat de kasopstelling door het Openbaar Ministerie in voorkomende gevallen onterecht als voldoende bewijs voor witwassen is ingeschat, waarbij het standpunt is ingenomen dat het op de weg van de verdachte ligt om aannemelijk te maken dat het witwasvermoeden ongegrond is. Daarbij is de stap van gedegen Rechercheren overgeslagen.⁶⁰ Een voorbeeld daarvan is te vinden in de arresten 'Kever' en 'Pan', die nader aan de orde zullen komen in dit hoofdstuk.⁶¹ In deze zaken lijkt sprake te zijn geweest van een ongewenste kruisbestuiving tussen de te onderscheiden bewijsstandaarden bij witwassen en ontnemen. Aan de hand van jurisprudentieonderzoek zal worden onderzocht of deze ontwikkeling een incident is of dat er inmiddels een ongewenste trend is ingezet. Daarbij komen tevens de gevolgen voor de materiële waarheidsvinding aan bod.

---

⁶⁰ Zie bijvoorbeeld Hof Amsterdam 9 maart 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:BV8850, Hof Amsterdam 17 september 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:BY0654 en Hof Amsterdam 14 december 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:BZ0305. Zie ook Nuijs 2013, p. 5.

⁶¹ Hof Amsterdam 9 maart 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:BV8850 en Hof Amsterdam 17 september 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:BY0654.

4.2. Bewijsstandaard witwassen vs ontnemen

In deze paragraaf zullen de toepasselijke bewijsstandaarden bij witwassen en ontnemen met elkaar worden vergeleken.

4.2.1. Bewijsstandaard in de witwasprocedure

In relatie tot witwaszaken verwoordde Jörg in zijn conclusie bij het zogeheten Air-Holland arrest van de Hoge Raad dat 'beyond reasonable doubt' moet komen vast te staan dat een bepaald voorwerp uit misdrijf afkomstig is en dat aannemelijkheid te weinig is.⁶² Indien het Openbaar Ministerie de uitkomst van de kasopstelling op de tenlastelegging zet, dan dient het zich dus te realiseren dat wettig en overtuigend zal moeten worden bewezen dat deze uitkomst kan worden gezien als uit enig misdrijf afkomstig als bedoeld in artikel 420bis lid 1 sub b Sr. Dit brengt met zich mee dat bewezen dient te worden dat de contante uitgaven die in de kasopstelling worden opgenomen zijn gedaan, en dat deze uitgaven niet kunnen worden verklaard uit legale bronnen. Indien hiervoor geen bewijs in het proces-verbaal voorhanden is dan zal de rechter deze uitgaven buiten de kasopstelling laten. Het gevolg hiervan is dat de kasopstelling een lagere uitkomst zal hebben of zelfs helemaal geen negatief verschil zal laten zien. Daarmee neemt de kans toe dat de rechter niet tot de overtuiging zal komen dat de ten laste gelegde uitkomst van de kasopstelling kan worden gezien als afkomstig uit enig misdrijf en om die reden tot een vrijspraak zal komen.⁶³ Veel zal daarbij afhangen van de vraag in hoeverre de kasopstelling wordt ondersteund door steunbewijs en de bewijskracht daarvan. Dat zal in 4.5.1. worden geïllustreerd bij de bespreking van het arrest 'Lely'.⁶⁴

---

⁶² HR 13 juli 2010, ECLI:NL:PHR:2010:BM0787.

⁶³ Zie bijvoorbeeld 3 uitspraken van Rb. Zwolle-Lelystad gewezen op 22 juni 2010: Rb Zwolle-Lelystad 22 juni 2010, ECLI:NL:RBZLY:2010:BM9565, Rb. Zwolle-Lelystad 22 juni 2010, ECLI:NL:RBZLY:2010:BM9568 en Rb. Zwolle-Lelystad 22 juni 2010, ECLI:NL:RBZLY:2010:BM9570.

⁶⁴ Hof Arnhem-Leeuwarden 28 augustus 2014, ECLI:NL:GHARL:2014:6730.

4.2.2. Bewijsstandaard in de ontnemingsprocedure

In ontnemingsprocedures geldt een lagere bewijsstandaard in vergelijking met witwasprocedures. Indien de kasopstelling is gebaseerd op het tweede lid van artikel 36e Sr dan geldt het criterium 'voldoende aanwijzingen' en ten aanzien van het derde lid geldt het criterium 'aannemelijkheid'. Het proces-verbaal waarvan de kasopstelling onderdeel uitmaakt dient dan ook feiten en omstandigheden te bevatten op basis waarvan de rechter de conclusie kan trekken dat aan voornoemde criteria is voldaan. Voldoende aanwijzingen en aannemelijkheid zijn lagere bewijsstandaarden dan rechterlijke overtuiging. Daarbij kan aansluiting worden gezocht bij de interpretatie van Borgers die meent dat in ontnemingszaken minder zekerheid hoeft te bestaan en meer twijfel is toegelaten dan in overige strafzaken.⁶⁵ In tegenstelling tot de strafzaak dient ten aanzien van de kasopstelling in ontnemingszaken slechts aannemelijk te worden gemaakt dat contante uitgaven door de verdachte zijn gedaan. Naast de lagere bewijsstandaard is er tevens sprake van een versoepeling van het bewijsregime op strafvorderlijk gebied. Het strafvorderlijke bewijsrecht als bedoeld in de artikelen 338-344a Sv is namelijk niet van overeenkomstige toepassing in ontnemingszaken.⁶⁶ Het gevolg hiervan is dat de bewijsminimumregels niet van toepassing zijn op de ontnemingsprocedure.⁶⁷ Dit betekent dat de schatting van de omvang van het wederrechtelijk verkregen voordeel in ontnemingszaken mag worden gebaseerd op één bewijsmiddel, bijvoorbeeld op het enkele proces-verbaal waarin de kasopstelling is opgenomen.⁶⁸ Dit enkele proces-verbaal kan derhalve in ontnemingszaken dienen om de vereisten van aannemelijkheid en voldoende aanwijzingen te onderbouwen. In witwaszaken is dat anders. In de volgende paragraaf zal hierop nader worden ingegaan.

4.2.3. Schematisch onderscheid bewijsstandaard witwassen en ontnemen

Voor het overzicht wordt in onderstaande tabel het onderscheid in bewijsstandaard bij witwassen en ontnemen schematisch weergegeven.

---

⁶⁵ HR 22 december 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI7089, m.nt. Borgers.

⁶⁶ HR 25 juni 2002, ECLI:NL:HR:2002:AD8950.

⁶⁷ Zie vaste rechtspraak, o.a. HR 1 juli 2008, ECLI:NL:PHR:2008:BD1722.

⁶⁸ HR 6 oktober 1998, ECLI:NL:HR:1998:AB9538 en HR 9 september 1997, ECLI:NL:HR:1997:ZC9559. Zie over de voor- en tegenstanders van het behoud van de bewijsminima: Dreissen 2007, p. 32.

Rechterlijke overtuiging	Voldoende aanwijzingen / aannemelijkheid
Bewezen uitgaven	Aannemelijke uitgaven
Bewijsminima wel van toepassing	Bewijsminima niet van toepassing

In de vorige paragraaf is toegelicht dat het enkele proces-verbaal waarin de kasopstelling is opgenomen in ontnemingszaken voldoende kan zijn om de bewijsstandaard te halen. Hoewel artikel 344 lid 2 Sv regelt dat de veroordeling ook in een strafzaak kan worden gebaseerd op het enkele proces-verbaal van de opsporingsambtenaar, zal de rechter op de voet van artikel 338 Sv wel overtuigd moeten zijn dat de bewijsstandaard is behaald. De vraag is dan ook of de strafrechter overtuigd zal zijn als slechts het proces-verbaal inhoudende de kasopstelling voorhanden is. Gelet op de aanzienlijke waarde die de Hoge Raad in witwaszaken hecht aan de verklaring van de verdachte over de herkomst van de voorwerpen, zal deze laatste vraag ontkennend moeten worden beantwoord.⁶⁹ Daar komt bij dat de Hoge Raad heeft bepaald dat de werking van artikel 344 lid 2 Sv in de praktijk slechts een functie zal hebben bij de berechting van simpele op heterdaad geconstateerde overtredingen.⁷⁰ Gelet hierop zullen strafrechtelijke onderzoeken naar witwasmisdrijven met behulp van een kasopstelling niet onder deze werking vallen.

Derhalve kan worden gesteld dat de rechter in witwaszaken, uiteraard voor zover noodzakelijk, door het vereiste van rechterlijke overtuiging wordt aangespoord om te denken in alternatieve scenario's. Daarbij past wel de kanttekening dat het denken in alternatieve scenario's door de rechter slechts één van de manieren is om invulling te geven aan zijn overtuiging. De rechter is immers vrij in zijn selectie en waardering van de bewijsmiddelen.⁷¹ Hoe dan ook, de waarborg van rechterlijke overtuiging ontbreekt in ontnemingszaken. Om die reden ben ik van mening dat op zijn minst van de ontnemingsrechter mag worden verlangd dat hij zijn oordeel nader motiveert indien de criteria 'aannemelijkheid' en 'voldoende aanwijzingen' wordt afgeleid uit het enkele proces-verbaal waarin de kasopstelling is opgenomen.

⁶⁹ HR 13 juli 2010, ECLI:NL:HR:2010:BM078 (Air-Holland) Zie nader 4.3.1.

⁷⁰ HR 26 januari 1999, ECLI:NL:HR:1999:ZD1406.

⁷¹ Stevens 2014, p. 2842.

4.3. Bewijslast(verdeling) witwassen vs. ontnemen

In deze paragraaf zal worden ingegaan op de bewijslast in witwasprocedures en de gevolgen hiervan voor de toepassing van de kasopstelling. Vervolgens zal dit worden afgezet tegen de zogeheten bewijslastverdeling in ontnemingsprocedures,

4.3.1. Bewijslast witwassen t.a.v. 'uit enig misdrijf afkomstig'

Met betrekking tot het bestanddeel 'uit enig misdrijf afkomstig' staat in de memorie van toelichting van het witwasartikel:

*'Voldoende is dat wordt (tenlastegelegd en) bewezen dat het voorwerp afkomstig is uit enig misdrijf. Niet vereist is dat de rechter identificeert welk misdrijf precies aan het voorwerp ten grondslag ligt. Vaak zal dit niet mogelijk zijn, terwijl het ook niet relevant is voor de strafwaardigheid van witwassen. Gaat het bijvoorbeeld om handelingen van verdachte Y ten aanzien van een bankrekening waarop hij en zijn compaan opbrengsten van hun verschillende criminele activiteiten (mensenhandel, afpersing, drugshandel) plachten te storten, maar is niet duidelijk uit welke van die activiteiten de betrokken gelden afkomstig waren (wellicht uit allemaal), dan kan niettemin bewezen worden geacht dat die gelden uit enig misdrijf afkomstig waren.'*⁷²

De Hoge Raad heeft deze lijn doorgezet en oordeelde in 2004 in het arrest 'Geldkoerier I' dat voor het bewijs van witwassen niet is vereist dat uit de bewijsmiddelen volgt dat het desbetreffende voorwerp afkomstig is uit een nauwkeurig aangeduid misdrijf en door wie, wanneer en waar dit misdrijf concreet is begaan.⁷³ Van Leeuwen wijst in dat kader op een negatieve bewijsregel; de Hoge Raad stelt vast welke mate van nauwkeurigheid niet noodzakelijk is voor de bewezenverklaring.⁷⁴ Wordt het grondfeit wel in de tenlastelegging opgenomen, dan zal dat feit vanzelfsprekend moeten worden bewezen.⁷⁵ In latere arresten voegde de Hoge Raad daaraan toe dat, indien geen rechtstreeks verband valt te leggen met een bepaald misdrijf, witwassen niettemin kan worden bewezen indien het uit vastgestelde feiten en omstandigheden niet anders kan zijn dan dat een voorwerp uit enig misdrijf afkomstig is.⁷⁶ Hierdoor is het mogelijk een witwasonderzoek te doen zonder een aantoonbaar

---

⁷² Kamerstukken II 1999/00, 27 159, 3, p. 16.

⁷³ HR 28 september 2004, ECLI:NL:HR:2004:AP2124.

⁷⁴ Van Leeuwen 2011, p. 13.

⁷⁵ Van der Hoeven 2008, p. 27.

⁷⁶ HR 13 maart 2012, ECLI:NL:HR:2012:BU6933, HR 13 juli 2010, ECLI:NL:HR:2010:BM0787 en HR 27 september 2005, ECLI:NL:HR:2005:AT4094.

gronddelict. De wetgever heeft niet beoogd andere beperkingen aan te leggen voor wat betreft het gronddelict waaruit het voorwerp van witwashandelingen afkomstig is, dan dat het moet gaan om een misdrijf.⁷⁷

Het Hof Amsterdam heeft in 2012 een praktisch stappenplan opgesteld rond de bewijslast van het bestanddeel 'uit enig misdrijf afkomstig'.⁷⁸ Dit stappenplan is ontleend aan het zogeheten Air-Holland arrest van de Hoge Raad en is nadien diverse keren herhaald in de rechtspraak.⁷⁹ De rechter dient onderstaande stappen te doorlopen in de gevallen dat de bewijsmiddelen geen direct verband vertonen met de criminele herkomst van voorwerpen.⁸⁰ Uit de stappen blijkt tevens welke positie het Openbaar Ministerie en de verdachte innemen ten aanzien van de bewijslast. Dit kan als volgt worden weergegeven:

Stap 1: Zijn er feiten en omstandigheden die van dien aard zijn dat zonder meer sprake is van een vermoeden van witwassen?

Stap 2: Dan mag van de verdachte worden verlangd dat hij een verklaring geeft voor de herkomst van het geld of de goederen.

Stap 3: Is deze verklaring concreet, min of meer verifieerbaar en niet op voorhand hoogst onwaarschijnlijk?

Stap 4: Heeft het Openbaar Ministerie nader onderzoek gedaan?

Stap 5: Wat zijn de resultaten van dat onderzoek?

Uit de rechtspraak blijkt dat de problemen rondom het bewijzen van witwassen met de kasopstelling zich concentreren op stap 3 en stap 4 in het stappenplan. Hierop zal in het tweede deel van dit hoofdstuk nader worden ingegaan.

In de volgende paragraaf zal eerst worden ingegaan op de gevolgen van het stappenplan voor de toepassing van de kasopstelling in witwaszaken. Vervolgens zal dit worden afgezet tegen de toepassing van de kasopstelling in ontnemingszaken.

⁷⁷ HR 7 oktober 2008, ECLI:NL:HR:2008:BD2274.

⁷⁸ Hof Amsterdam 9 maart 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:BV8850.

⁷⁹ HR 13 juli 2010, ECLI:NL:HR:2010:BM078 (Air-Holland) en bevestiging van deze lijn door Hof Amsterdam 22 mei 2015, ECLI:NL:GHAMS:2015:2172 en HR 9 juni 2015, ECLI:NL:HR:2015:1500.

⁸⁰ Onder voorwerpen zijn alle zaken en vermogensrechten begrepen, zie artikel 420bis lid 2 Sr.

4.3.2. Gevolgen bewijslast witwassen voor toepassing kasopstelling

Omdat de kasopstelling invulling beoogt te geven aan het bewijs van het bestanddeel 'uit enig misdrijf afkomstig' als bedoeld in artikel 420bis lid 1 sub b Sr, kan het stappenplan niet los worden gezien van de toepassing van de kasopstelling in witwaszaken.

Het Air-Holland arrest van de Hoge Raad en de navolging die het heeft gekregen door het Hof Amsterdam biedt grond voor de conclusie dat de Hoge Raad een systeem voor ogen heeft ten aanzien van het bewijs, de bewijslast en de bewijsvoeringslast die heeft te gelden bij strafzaken omtrent witwassen.⁸¹ Het is aan het Openbaar Ministerie om bewijs te leveren van feiten en omstandigheden die een vermoeden van witwassen opleveren. In de regel is dat vermoeden gemakkelijk te leveren omdat het doorgaans is gebaseerd op feiten die opsporingsambtenaren hebben waargenomen, verklaringen van de verdachte of feiten die gemakkelijk na te trekken zijn. Daarbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan mutaties op de bankrekening van de verdachte of informatie van de belastingdienst met betrekking tot het ontbreken van een legaal inkomen. Wanneer een dergelijk vermoeden van witwassen is ontstaan, wordt de verdachte aangekeken. Van hem wordt een verklaring verwacht voor de herkomst van het geld die concreet, verifieerbaar en niet hoogst onwaarschijnlijk is. Die verklaring moet worden gezien als tegenwicht voor het witwasvermoeden. De verdachte hoeft dus niet aannemelijk te maken dat het geld een legale herkomst heeft. Daarmee zou immers de bewijslast bij de verdachte worden gelegd en dat zou in strijd zijn met de onschuldpresumptie van artikel 6 van het Europees Verdrag Voor de Rechten van de Mens (EVRM). De verdachte geeft als het ware aanknopingspunten voor nader onderzoek en werpt een dam op tegen de conclusie dat het niet anders kan zijn dan dat voorwerp van enig misdrijf afkomstig is. Is de verdachte niet in staat een voldoende verklaring te geven, dan kan een veroordeling volgen als de rechter overtuigd is van zijn schuld. Indien de verdachte wel in staat is om een dergelijke verklaring te geven, dan ontstaat de noodzaak tot het doen van nader onderzoek. Dit onderzoek is noodzakelijk omdat anders niet tot een bewezenverklaring kan worden gekomen. De rechter kan nader onderzoek instellen, maar kan ook de verdachte (indien deze dit wenst) de ruimte

---

⁸¹ HR 13 juli 2010, ECLI:NL:HR:2010:BM078 (Air-Holland), Hof Amsterdam 9 maart 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:BV8850 en Hof Amsterdam 17 september 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:BY0654.

geven om een alternatief scenario aan te dragen. Uit het Air-Holland arrest blijkt een dergelijke aanpak.⁸² De rechter stelde vast dat de verdachte al meteen een verklaring gaf voor de herkomst van het geld en dat die verklaring voldoende aanknopingspunten voor nader onderzoek bood. Het Hof grond haar vrijspraak vervolgens mede op het feit dat het Openbaar Ministerie nooit nader onderzoek heeft gedaan. Daarnaast was van belang dat de verklaring van de verdachte steun vond in de bewijsmiddelen. Kooijmans benadrukt dat niet vereist is dat de verdachte aannemelijk moet maken dat het geld een legale herkomst heeft.⁸³ Toch blijkt uit de rechtspraak dat door het Openbaar Ministerie in voorkomende gevallen het standpunt wordt ingenomen dat dit wel op de weg van de verdachte ligt. Deze onjuiste gevolgtrekking zal in het tweede deel van dit hoofdstuk nader onder de loep worden genomen.

4.3.3. Bewijslastverdeling ontnemingsprocedures

In 2002 heeft de Hoge Raad zich in twee arresten uitgelaten over de bewijslast in ontnemingszaken. De Hoge Raad is van oordeel dat artikel 6 EVRM zich er niet tegen verzet dat in ontnemingszaken de bewijslast op redelijke en billijke wijze wordt verdeeld tussen het Openbaar Ministerie en de betrokkene.⁸⁴ De Hoge Raad erkende de kasopstelling in deze arresten als berekeningsmethode, mits:

"a) het gaat om een beredeneerde kasopstelling die is gebaseerd op wettige bewijsmiddelen, bijvoorbeeld een rapport dat door een daartoe gekwalificeerd persoon is opgemaakt in het kader van een ingesteld strafrechtelijk financieel onderzoek, alsmede
b) de betrokkene de gelegenheid is geboden om - zonodig door bescheiden gestaafd - tegenover de rechter aannemelijk te doen worden dat en waarom de door middel van die methode vastgestelde onverklaarde ontvangsten niet of niet geheel hun oorsprong vinden in feiten als bedoeld in artikel 36e Sr dan wel anderszins niet kunnen gelden als voordeel in de zin van die bepaling"

Uit deze uitspraak van de Hoge Raad is af te leiden dat de bewijslast ook in ontnemingszaken bij het Openbaar Ministerie ligt. Deze procespartij is als eerste aanzet door een op wettige bewijsmiddelen gebaseerde kasopstelling op te laten stellen waaruit de aannemelijkheid blijkt of voldoende aanwijzingen volgen dat er sprake is

⁸² HR 13 juli 2010, ECLI:NL:HR:2010:BM078 (Air-Holland).

⁸³ Kooijmans 2011, p. 16-17.

⁸⁴ HR 28 mei 2002, ECLI:NL:HR:2002:AE1182.

van wederrechtelijk verkregen voordeel als bedoeld artikel 36e lid 2 of lid 3 Sr. De kasopstelling moet zijn beredeneerd. Deze eis brengt met zich mee dat tijdens het opsporingsonderzoek en (vervolgens) in het proces-verbaal of ontnemingsrapportage aandacht moet worden besteed aan de afzonderlijke posten van de kasopstelling. Hierbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan het vaststellen van een beginsaldo en eventuele legale contante ontvangsten.

Indien het Openbaar Ministerie een kasopstelling heeft opgenomen in een proces-verbaal waarin de resultaten van het financieel onderzoek zijn gerelateerd en als daaruit een aannemelijke schatting van het wederrechtelijk verkregen voordeel volgt, dan dient aan de verdachte tegenspraak te worden geboden. In zoverre komt dat overeen met de kasopstelling in de witwasprocedure waarbij de verdachte tegenspraak moet worden geboden met betrekking tot het witwasvermoeden. Het verschil is echter dat in ontnemingszaken de bewijslast lager is en dat de verdachte mag worden gevraagd om concreet en eventueel onderbouwd met stukken *aannemelijk* te maken dat er *geen* sprake is van wederrechtelijk verkregen voordeel. Daarin ligt belangrijk een verschil met de in 4.3.1. besproken bewijsstandaard in witwaszaken waarbij het juist *niet* op de weg van de verdachte ligt om aannemelijk te maken dat het gepresenteerde witwasvermoeden dat uit de kasopstelling volgt ongegrond is.⁸⁵ Zoals ook uit de volgende paragrafen zal blijken, wordt de verantwoordelijkheid voor de waarheidsvinding in ontnemingszaken al in een vroeg stadium bij de verdachte neergelegd. Zelfs als de verdachte in de strafzaak is vrijgesproken voor witwassen dan kan er toch nog worden ontnomen via de kasopstelling. In 2011 overwoog de Hoge Raad immers dat door de enkele vrijspraak van het witwassen van bepaalde voorwerpen, nog niet aannemelijk is geworden dat die voorwerpen een legale herkomst hebben. Om die reden hoefde het Openbaar Ministerie de waarde van de bedoelde voorwerpen niet in mindering te brengen op het berekende wederrechtelijk verkregen voordeel.⁸⁶ De vraag is in hoeverre het redelijk is om de verantwoordelijkheid voor het aannemelijk maken van een legale herkomst in ontnemingszaken bij de verdachte neer te leggen. Aan de ene kant kan worden betoogd dat de verdachte bij uitstek degene is die zicht kan bieden op de waarheid. Echter is het binnen ons strafrecht niet aan de verdachte om een actieve bijdrage te

---

⁸⁵ HR 13 juli 2010, ECLI:NL:HR:2010:BM078 (Air-Holland), Hof Amsterdam 9 maart 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:BV8850 en Hof Amsterdam 17 september 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:BY0654.

⁸⁶ HR 4 oktober 2011, ECLI:NL:HR:2011:BQ8627.

leveren aan de waarheidsvinding en wordt hij daar zelfs tegen beschermd, bijvoorbeeld doordat hij op grond van artikel 29 Sv niet verplicht is tot antwoorden.⁸⁷ Daar komt bij dat het Openbaar Ministerie tijd, geld en middelen heeft om een gedegen onderzoek naar de waarheid te verrichten. Vanuit haar magistratelijke positie kan worden betoogd dat het Openbaar Ministerie daar ook toe is gehouden.

4.3.4. Het wettelijk bewijsvermoeden

De verantwoordelijkheid voor de waarheidsvinding wordt in ontnemingszaken nog sterker bij de verdachte neergelegd indien het Openbaar Ministerie de kasopstelling baseert op artikel 36e lid 3 Sr. Sinds 1 juli 2011 kan daarbij gebruik worden gemaakt van het zogeheten wettelijk bewijsvermoeden.⁸⁸ In 3.4.2. ben ik hier al kort op ingegaan. In relatie tot de kasopstelling kan met de toepassing van het bewijsvermoeden worden aangenomen dat het voordeel van een betrokkene mede bestaat uit alle uitgaven van de veroordeelde in de zes jaar voorafgaand aan het plegen van het misdrijf, vermeerderd met (de waarde van) de voorwerpen die aan de veroordeelde zijn gaan toebehoren gedurende de zes jaar voorafgaand aan het plegen van het misdrijf. Indien de betrokkene aannemelijk kan maken dat aan de uitgaven of de verkrijging van deze voorwerpen een legale bron van herkomst ten grondslag ligt, zullen deze niet tot het voordeel worden gerekend. De wetgever heeft met de introductie van het bewijsvermoeden willen voorzien in een aanpassing van de reikwijdte en stelplicht van het Openbaar Ministerie.⁸⁹ Aangezien het in criminele kringen niet gebruikelijk is om de handel en wandel nauwkeurig te documenteren met het oog op een latere financiële verantwoording, kan de vraag worden gesteld in hoeverre het reëel is dat de verdachte in staat zal zijn om iets tegen de toepassing van het wettelijk bewijsvermoeden in te brengen.⁹⁰ Het is niet ondenkbaar dat er situaties ontstaan waarbij er weliswaar een legitieme verklaring kan zijn voor de uitkomst van de kasopstelling, maar dat de verdachte simpelweg niet (meer) in staat is om zijn verklaring met stukken te onderbouwen. Daarbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan verdachten bij wie een relatief klein geldbedrag wordt aangetroffen. Het is uiteraard mogelijk dat verdachten in de autohandel zitten en om die reden verklaren veel

---

⁸⁷ Zie in dit verband van der Meij 2014, p. 473-478.

⁸⁸ *Kamerstukken II* 2009/10, 32 194, 3, p. 5-7.

⁸⁹ Emmelkamp 2016, p. 7.

⁹⁰ HR 29 juni 2005, ECLI:NL:PHR:2005:AV1916.

contanten nodig te hebben om auto's te kunnen aankopen.⁹¹ Als dergelijke verdachten hiervan geen administratie hebben bijgehouden, of als deze administratie er niet meer is, dan is het vermoedelijk zeer lastig om met stukken aan te tonen dat er een legitieme verklaring is voor de uitkomst van de kasopstelling.

Het ontbreken van administratie kan ertoe leiden dat verdachten niets kunnen inbrengen tegen ofwel de hoogte van de uitkomst van de kasopstelling en (daarop voortbordurend) tegen de aannemelijkheid dat überhaupt sprake is van wederrechtelijk verkregen voordeel. Als de verdachte niet met stukken kan aantonen dat hij over een legaal beginsaldo beschikt, dan loopt hij het risico dat de rechter de kasopstelling in stand laat. De rechter heeft uiteraard wel de verantwoordelijkheid om opdracht te geven tot nader onderzoek indien hij aanwijzingen heeft dat bijvoorbeeld een getuige zou kunnen verklaren over legale ontvangsten van de verdachte. De rechter dient immers in zijn zoektocht naar de waarheid onafhankelijk en onpartijdig te zijn.⁹² Ook ligt hier naar mijn mening een verantwoordelijkheid bij het Openbaar Ministerie. Het ligt immers op de weg van het Openbaar Ministerie om ook de rechtmatige belangen van de verdachte te bevorderen, al is dit niet in de eerste plaats zijn taak.⁹³ Indien de rechter en het Openbaar Ministerie deze belangen niet in acht nemen door het horen van een mogelijk ontlastende getuige achterwege te laten dan kan de verdachte niets inbrengen tegen de hoogte van het voordeel.

Als de verdachte niet over de benodigde gegevens beschikt om de aannemelijkheid van het berekende voordeel te weerleggen dan draagt hij hiervoor in ontnemingszaken het bewijsrisico. Dat rijmt slecht met de basis van ons strafrecht, waarbij de bewijslast en bijbehorend risico primair bij het Openbaar Ministerie behoort te liggen. Genoemde ontwikkeling kan bovendien spanning opleveren met het reparatoire karakter van de ontnemingsprocedure. Het uitgangspunt hierbij is dat alleen het voordeel mag worden ontnomen dat de veroordeelde in de concrete omstandigheden van het geval daadwerkelijk heeft behaald.⁹⁴ Als de benodigde gegevens er simpelweg niet meer zijn dan kan de verdachte niet aantonen welk voordeel hij daadwerkelijk heeft behaald. Het

---

⁹¹ Een dergelijk verweer werd bijvoorbeeld gevoerd in een zaak van Rb. Overijssel 1 maart 2016, ECLI:NL:RBOVE:2016:745.

⁹² Corstens 2011, p. 112-115.

⁹³ Mevis 2006, p. 53-54.

⁹⁴ HR 1 juli 1997, ECLI:NL:HR:1997:AB7714, m.nt. Riphagen, HR 30 november 2004, ECLI:NL:HR:2004:AR3721, HR 14 februari 2006, ECLI:NL:HR:2006:AU9127 en HR 27 mei 2008, ECLI:NL:HR:2008:BC7961.

Openbaar Ministerie zou de verdachte hier de helpende hand kunnen bieden door tijdig en gedegen onderzoek in te stellen naar de waarheid. In de niet ondenkbare gevallen waarbij de ontbrekende administratie vooral zicht zou bieden op (nog meer) criminele handel en wandel dan zal een strijd met het reparatoire karakter overigens niet voor de hand liggen. Immers, hoe meer criminele handel en wandel uit de administratie zou blijken, hoe hoger de uitkomst van de kasopstelling zal zijn en daarmee ook de mate van aannemelijkheid dat sprake is van wederrechtelijk verkregen voordeel. Uiteraard zal de verdachte in zo'n geval geen bezwaar maken tegen het achterwege laten van waarheidsvindende activiteiten door het Openbaar Ministerie.

4.3.4.1. Kanttekeningen bij politieke visie op wettelijk bewijsvermoeden

Het nieuwe lid 3 van artikel 36e Sr is ook in de literatuur en de politiek niet onbesproken geweest.⁹⁵ De Minister lijkt het belang van een efficiënte ontnemingsprocedure te prevaleren boven het belang van waarheidsvinding. Hij lijkt zich dat ook te realiseren door te stellen dat de uitbreiding van artikel 36e lid 3 Sr (nieuw) in de wet is opgenomen op advies van het Openbaar Ministerie. Deze procespartij heeft erop gewezen dat het in de praktijk lastig is om vast te stellen wat er kan worden afgenomen indien het illegale vermogen geruime tijd voordat de strafbare feiten zijn gepleegd is opgebouwd. Ook zouden zich problemen kunnen voordoen als ingewikkelde financiële netwerken zijn opgezet om de herkomst van geld te versluieren. Daarbij kunnen twee kanttekeningen worden geplaatst.

Ten eerste dient men zich te realiseren dat versluiering van herkomst van gelden niet alleen maar in het illegale circuit voorkomt. Zo is het gebruik van bijvoorbeeld buitenlandse vennootschappen om belasting te ontwijken (niet te verwarren met ontduiking) niet illegaal.⁹⁶ Dit kan leiden tot de onwenselijke situatie dat mensen die op een legale wijze belasting ontwijken bij een strafrechtelijke vervolging voor een willekeurig strafbaar feit geen inzicht kunnen geven in de herkomst van de gelden die in de kasopstelling zijn opgenomen. Omdat de kasopstelling geen relatie heeft met specifieke strafbare feiten, kan in theorie iedereen die een willekeurig strafbaar feit pleegt problemen krijgen met een op legale wijze versluierde geldstroom. Daardoor worden deze mensen benadeeld ten opzichte van mensen die wel weggomen met

---

⁹⁵ Zie ook Borgers 2010, p. 2.

⁹⁶ Zie ook de recente ontwikkelingen m.b.t. de Panama Papers: *De Volkskrant* 3 april 2016.

diezelfde (legale) versluiering, simpelweg omdat laatstgenoemde categorie zich niet schuldig heeft gemaakt aan een strafbaar feit.

Ten tweede kan worden betoogd dat het bewegen van verdachten tot het geven van uitleg over de herkomst van gelden ertoe kan leiden dat de verdachte inzicht verschaft in strafbare feiten die het Openbaar Ministerie niet heeft ten laste gelegd. Dat levert spanning op met het nemo-tenetur beginsel van artikel 6 EVRM. Verdachten hoeven immers niet mee te werken aan de eigen veroordeling. Indien het Openbaar Ministerie ervoor kiest om verdachten ten aanzien van deze nieuwe aan het licht gekomen strafbare feiten te vervolgen, dan kan dat echter wel tot een dergelijk resultaat leiden. Dit gaat echter de reikwijdte van mijn onderzoek te buiten, zodat ik daar om die reden geen nadere aandacht aan zal besteden. Desondanks achtte het Openbaar Ministerie het gewenst om in de wet op te laten nemen dat van de veroordeelde mag wordt verlangd dat hij inzicht geeft in de (legale) herkomst van zijn vermogen.⁹⁷ Wenselijk of niet, er kunnen wel degelijk vraagtekens worden geplaatst bij mate waarin de verantwoordelijkheid voor de waarheidsvinding bij de verdachte wordt neergelegd.

4.3.5. Schematisch onderscheid bewijslast witwassen vs. ontnemen

In de tabel hieronder worden de hiervoor behandelde overeenkomsten en verschillen in de bewijslast(verdeling) bij witwassen en ontnemen schematisch weergegeven.

---

⁹⁷ *Kamerstukken II* 2009/10, 32 194, 3, p. 3.

Artikel 420bis lid 1 sub b Sr

Artikel 36e lid 2 en 3 Sr

Bewijslast OM: 1. t.a.v. witwasvermoeden. 2. t.a.v. wettig en overtuigend bewijs.	Bewijslast OM: T.a.v. voldoende aanwijzingen / aannemelijkheid.
Onderzoek naar afzonderlijke posten kasopstelling.	Onderzoek naar afzonderlijke posten kasopstelling.
Bewezen uitgaven.	Aannemelijke uitgaven.
OM: Bieden van tegenspraak t.a.v. witwasvermoeden dat uit kasopstelling volgt.	OM: Bieden van tegenspraak t.a.v. voldoende aanwijzingen / aannemelijkheid dat uit kasopstelling volgt.
Beweisvoeringslast verdachte: Mag verklaring worden gevraagd die concreet, verifieerbaar en niet op voorhand hoogst onwaarschijnlijk is. (tegenwicht voor het witwasvermoeden)	Beweisvoeringslast verdachte: Aannemelijk maken dat uitkomst kasopstelling geen wederrechtelijk verkregen voordeel is, evt. onderbouwd met stukken.
Nader onderzoek door OM. Naar iedere verklaring van de verdachte die aan hiervoor genoemde eis voldoet.	Nader onderzoek door OM. Alleen indien de verdachte aannemelijk kan maken dat geen sprake is van wederrechtelijk verkregen voordeel.
Geen wettelijk bewijsvermoeden.	Wettelijk bewijsvermoeden bij lid 3 berekening.

Een blik op bovenstaande tabel leert dat de verantwoordelijkheid voor de waarheidsvinding in de ontnemingsprocedure onevenredig zwaar bij de verdachte komt te liggen. Hij moet immers in een vroeg stadium met bewijsmiddelen komen om de aannemelijkheid van wederrechtelijk verkregen voordeel te weerleggen. Als uit het proces-verbaal waarin de kasopstelling is opgenomen de aannemelijkheid volgt voor de aanwezigheid van wederrechtelijk verkregen voordeel, dan kan het Openbaar Ministerie in ontnemingsprocedures in principe achteroverleunen. Tegen de achtergrond van ons strafrecht, waarbij de verantwoordelijkheid voor de waarheidsvinding niet bij de verdachte behoort te liggen, kunnen hierbij vraagtekens worden geplaatst. De bewijslast en bijbehorend bewijsrisico verschuift immers al snel naar de verdachte, terwijl de verantwoordelijkheid voor de waarheidsvinding pas in de laatste plaats bij de verdachte behoort te liggen. Deze verantwoordelijkheid behoort in ultimo bij de rechter te liggen en vanuit magistraatelijk oogpunt mede bij het Openbaar Ministerie. In witwasprocedures worden de belangen van de verdachte beter beschermd. In die procedures is het Openbaar Ministerie gehouden om gedurende de gehele strafrechtelijke procedure onderzoek te verrichten naar concrete, verifieerbare en niet op voorhand onwaarschijnlijke verklaringen van de verdachte. Die waarborg ontbreekt in de ontnemingsprocedure nu de verdachte in het nadeel is als hij niet aannemelijk kan maken dat er geen sprake is van wederrechtelijk verkregen voordeel.

Op dit gesignaleerde verschil en de gevolgen voor de waarheidsvinding zal in de volgende paragrafen nader worden ingegaan.

4.4. Ongewenste kruisbestuiving? De arresten 'Kever' en 'Pan'

Het voorgaande geeft inzicht in de overeenkomsten en de verschillen in de bewijsstandaard bij witwassen en ontnemen en de gevolgen voor de toepassing van de kasopstelling. De rechtspraak laat de laatste jaren steeds meer voorbeelden zien van witwaszaken waarbij het Openbaar Ministerie de uitkomst van de kasopstelling opneemt in een tenlastelegging ex artikel 420bis lid 1 sub b Sr.⁹⁸ Rechters komen de afgelopen jaren echter in voorkomende gevallen tot een vrijspraak voor witwassen omdat niet kan worden bewezen dat het niet anders kan zijn dan dat de tenlastegelegde voorwerpen afkomstig zijn uit enig misdrijf. Illustratief voor dit probleem betreffen de hierna te bespreken arresten 'Kever' en 'Pan' uit 2012.

4.4.1. Het 'Kever' arrest

In de zaak 'Kever' had het Openbaar Ministerie de verdachte gedagvaard voor grootschalige hennephandel en witwassen van een geldbedrag van ruim € 135.000, --. De belastingdienst had een kasopstelling opgesteld, waaruit zou moeten blijken dat de verdachte over de periode 2005 tot en met 2009 onverklaarbare contante uitgaven had gedaan. Het Hof stelde vast dat er ten aanzien van de witwasvoorwerpen op de tenlastelegging geen direct bewijs voor brondelicten aanwezig was. In een dergelijk geval dient acht te worden geslagen op het toetsingskader dat eerder door de Hoge Raad is gegeven in het zogeheten Air-Holland arrest.⁹⁹ De eerste stap, namelijk het vaststellen van een witwasvermoeden, vormde voor het Openbaar Ministerie geen problemen. Het Hof overwoog immers dat de door het Openbaar Ministerie in kaart gebrachte geldstromen en vermogensbestanddelen, tegen de achtergrond van het legale inkomen van de verdachte, zich niet zonder nadere verklaring volkomen lieten begrijpen. De verdachte had ten aanzien van dit vermoeden verklaringen afgelegd over zijn schoonmaakbedrijf, de geldstromen die daarmee verbonden zijn en over de

---

⁹⁸ Zie bijvoorbeeld HR 7 juli 2015, ECLI:NL:HR:2015:1793, Hof Arnhem-Leeuwarden 28 augustus 2014, ECLI:NL:GHARL:2014:6730 en Rb. Noord-Nederland 4 maart 2016, ECLI:NL:RBNNE:2016:2632.

⁹⁹ HR 13 juli 2010, ECLI:NL:HR:2010:BM078.

aanschaf van auto's. Dit zou volgens de verdediging het bestedingspatroon in de kasopstelling kunnen verklaren. De advocaat-generaal stelde zich bij het Hof op het standpunt dat het op de weg van de verdachte ligt om aannemelijk te maken dat het gepresenteerde witwasvermoeden ongegrond is. Het Hof Amsterdam heeft in die zaak geoordeeld dat dit een onjuiste uitleg is van toetsingskader dat in het Air-Holland arrest is gegeven.¹⁰⁰ Verklaringen van een verdachte, hoe gefragmenteerd en onvolledig ook, ontslaan het Openbaar Ministerie niet van de plicht om nader onderzoek te doen naar feiten en omstandigheden die de legale herkomst van de ten laste gelegde geldbedragen en voorwerpen met een voldoende mate van zekerheid uit kunnen sluiten.¹⁰¹ De Hoge Raad overwoog daarbij dat de advocaat-generaal kennelijk de bewijsstandaard die geldt voor ontnemingszaken heeft verward met de bewijsstandaard in witwaszaken.

De Hoge Raad overwoog:

In bewoordingen, kennelijk ontleend aan de procedure ter vaststelling en ontneming van het wederrechtelijk verkregen voordeel heeft de advocaat-generaal gesteld dat de verdachte aannemelijk dient te maken dat het gepresenteerde witwasvermoeden ongegrond is.

*Door haar standpunt aldus te formuleren heeft de advocaat-generaal naar het oordeel van het hof een onjuiste uitleg gegeven aan het toetsingskader.*¹⁰²

Met andere woorden, het Openbaar Ministerie dacht met het witwasvermoeden in combinatie met de kasopstelling het bewijs voor witwassen rond te hebben. Zij meende dat de verdachte vervolgens maar aannemelijk moest maken dat het vermoeden ongegrond is. Uit het voorgaande blijkt dat dit een onjuiste gevolgtrekking is. Van de verdachte mag in witwaszaken wel om een uitleg worden gevraagd over de uitkomst van de kasopstelling, maar de eisen aan zijn verklaring zijn niet zo ruim dat de verdachte aannemelijk moet maken dat het witwasvermoeden ongegrond is en dat nader onderzoek daarbij achterwege kan blijven.

---

¹⁰⁰ HR 13 juli 2010, ECLI:NL:HR:2010:BM078.

¹⁰¹ Hof Amsterdam 9 maart 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:BV8850.

¹⁰² HR 28 januari 2014, ECLI:NL:HR:2014:194.

4.4.2. Het 'Pan' arrest

Een paar maanden na het wijzen van het arrest in de zaak 'Kever' wees het Hof Amsterdam in de zaak 'Pan' een vergelijkbaar arrest.¹⁰³ Ook in deze zaak had het Openbaar Ministerie de verdachte, naast andere strafbare feiten, gedagvaard voor witwassen als bedoeld in artikel 420bis lid 1 sub b Sr. In de tenlastelegging had het Openbaar Ministerie een geldbedrag van ruim € 147.000, -- opgenomen als voorwerp van witwassen als bedoeld in artikel 420bis lid 1 sub b Sr. Uit het arrest blijkt dat de verdenking met betrekking tot de hoogte van het concrete geldbedrag louter was gebaseerd op de uitkomst van de kasopstelling. De door de kasopstelling gestaafde feiten en omstandigheden rechtvaardigden wel een vermoeden van witwassen, maar vervolgens had het Openbaar Ministerie nagelaten om het door de verdachte aangedragen alternatieve scenario te onderzoeken. Zo had de verdachte aangevoerd dat de tenlastegelegde uitkomst van de kasopstelling kon worden verklaard uit de handel in geiten op Curaçao. Het Hof oordeelde dat het verhaal van de verdachte concreet, min of meer verifieerbaar en niet op voorhand hoogst onwaarschijnlijk was. Het Hof kon daardoor niet uitsluiten dat het geldbedrag een legale herkomst heeft. Het ontbreken van een deugdelijke administratie en het aanvankelijke gebruik van het zwijgrecht doen aan deze conclusie niet af. Ook in deze zaak voldeed het Openbaar Ministerie niet aan de bewijslast en bracht het bewijsrisico met zich mee dat de verdachte werd vrijgesproken voor witwassen van het tenlastegelegde geldbedrag.

4.4.3. Conclusie uit 'Kever' en 'Pan'

Uit de arresten 'Kever' en 'Pan' blijkt dat het verzamelen van belastende feiten en omstandigheden en het naar aanleiding daarvan opmaken van een kasopstelling niet automatisch tot wettig en overtuigend bewijs leidt voor witwassen.¹⁰⁴ In deze zaken gaven de verzamelde bewijsmiddelen wel onderbouwing van een witwasvermoeden. Echter omdat de verdachten hier voldoende tegenwicht tegen hadden geboden, ontstond voor het Openbaar Ministerie de plicht om hiernaar onderzoek te verrichten. Dit had het Openbaar Ministerie nagelaten en om die reden was de rechter niet overtuigd dat het niet anders kan zijn dan dat de voorwerpen afkomstig waren uit enig misdrijf.

---

¹⁰³ Hof Amsterdam 17 september 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:BY0654.

In ontnemingszaken is daarentegen sprake van een bewijslastverdeling, waarbij de verdachte aannemelijk moet maken dat er geen sprake is van wederrechtelijk verkregen voordeel om het risico tot oplegging van een ontnemingsmaatregel te ontlopen.¹⁰⁵ Een concrete, verifieerbare en niet op voorhand hoogst onwaarschijnlijke verklaring is in ontnemingszaken onvoldoende indien de verdachte nog niet aannemelijk heeft gemaakt dat de kasopstelling geen wederrechtelijk verkregen voordeel laat zien. Dit wekt de suggestie dat het Openbaar Ministerie meer kans op een succesvolle vervolging heeft als de kasopstelling wordt toegepast in de ontnemingsprocedure. Dit kan worden geïllustreerd aan de hand van de inmiddels gewezen ontnemingsuitspraak in eerste aanleg van de rechtbank in het Kever-onderzoek.¹⁰⁶ De in eerste instantie in de witwasprocedure toegepaste kasopstelling, waarbij vanwege het nalaten van nader onderzoek een vrijspraak voor witwassen was gevolgd, werd in de ontnemingszaak wel geaccepteerd door de ontnemingsrechter. De reden hiervoor is dat de verdachte in de ontnemingszaak geen stukken had overgelegd waaruit een mogelijk legaal inkomen uit de handel in sieraden en horloges was gebleken, terwijl een dergelijk bewijs volgens de rechtbank door de verdachte toch eenvoudig te leveren had moeten zijn. Dit bewijs had de verdachte kunnen leveren door een bankafschrift of enig administratief bescheid te overleggen, aldus de rechtbank. De bewijslast werd op dat punt dus duidelijk bij de verdachte gelegd, terwijl dat in de witwaszaak nog ondenkbaar was. In de witwaszaak lag het namelijk op de weg van het Openbaar Ministerie om nader onderzoek te doen naar de bankafschriften indien de verdachte daarover een concrete, gemotiveerde en niet op voorhand hoogst onwaarschijnlijke verklaring had afgelegd.¹⁰⁷ Dit heeft geleid tot de opmerkelijke situatie dat de ontnemingsrechter in het 'Kever' onderzoek tot oplegging van een ontnemingsmaatregel kwam op basis van een kasopstelling ter hoogte van ruim € 245.000,--, terwijl diezelfde kasopstelling in de witwaszaak niet werd geaccepteerd door de rechter.

Uiteraard is het toegestaan om de kasopstelling zowel toe te passen in de witwaszaak als in de ontnemingszaak. Toch kan daarbij de vraag worden gesteld in hoeverre de hiervoor geschetste gang van zaken de waarheidsvinding bevordert. Kasopstellingen die in de witwaszaak stranden doordat een concrete, verifieerbare en niet op voorhand hoogst onwaarschijnlijke verklaring van de verdachte niet is nagetrokken kunnen

---

¹⁰⁵ Zie over deze bewijslastverdeling o.a. *Kamerstukken II* 1990/91, 21504, 5, p. 37.

¹⁰⁶ Rb. Noord-Holland 19 april 2016, 15/74028-09 (niet gepubliceerd)

¹⁰⁷ Hof Amsterdam 9 maart 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:BV8850.

vervolgens zonder problemen worden toegepast in de ontnemingszaak. Dit kan ertoe leiden dat het Openbaar Ministerie gemakzuchtig met verklaringen in de witwaszaak omspringt met de redenering dat er altijd nog de escape is van de ontnemingsprocedure is met zijn lagere bewijscriteria. Verklaringen van de verdachte die door de strafrechter nog als voldoende tegenwicht tegen het witwasvermoeden zijn beoordeeld en die vanwege het achterwege laten van nader onderzoek door het Openbaar Ministerie tot een vrijspraak voor witwassen hebben geleid, kunnen in de ontnemingszaak terzijde worden geschoven en tot oplegging van een ontnemingsmaatregel leiden.¹⁰⁸ Dit zal bijvoorbeeld het geval zijn indien de bewijskracht van de afgelegde verklaring weliswaar tegenwicht biedt tegen een vermoeden dat uit de kasopstelling volgt, maar daarmee nog niet aannemelijk is gemaakt dat er geen sprake is van wederrechtelijk verkregen voordeel. Het hiervoor besproken onderzoek 'Kever' en de manier waarop de straf- en ontnemingsrechter hierin hebben geoordeeld is daarvan een mooi voorbeeld.

Ik ben van mening dat het Openbaar Ministerie vanuit haar magistratelijke positie een zelfstandige verantwoording draagt om zowel in witwas- als in ontnemingszaken gedegen onderzoek te doen naar concrete, verifieerbare en niet op voorhand hoogst onwaarschijnlijke verklaringen van de verdachte. Op het moment dat de verdachte tegenwicht biedt tegen een vermoeden dat uit de kasopstelling volgt dan zal het Openbaar Ministerie de verklaring op waarheid dienen te toetsen. Dit heeft naar mijn mening ook te gelden indien deze verklaring nog niet de bewijsstandaard 'aannemelijkheid' heeft weerlegd maar 'slechts' tegenwicht biedt tegen een vermoeden. Door concrete, verifieerbare en niet op voorhand hoogst onwaarschijnlijke verklaringen in een vroeg stadium te toetsen en dit onafhankelijk te maken van de vraag of de kasopstelling in de witwas- of ontnemingsprocedure zal worden toegepast, kan het Openbaar Ministerie vanuit haar magistratelijke positie een waardevolle bijdrage leveren aan de waarheidsvinding. Dat belang verdient naar mijn mening de voorkeur boven het scoren van zoveel mogelijk veroordelingen met behulp van de kasopstelling. Door te streven naar gedegen en tijdig onderzoek kan recht worden gedaan aan het belang van waarheidsvinding. Ook wordt de rechtseenheid bevorderd indien eenduidig met verklaringen over de kasopstelling wordt omgegaan. Immers kan zo worden voorkomen dat verklaringen over de kasopstelling die in de strafzaak niet

---

¹⁰⁸ De kasopstelling kan immers worden toegepast indien er sprake is van een veroordeling voor *een* strafbaar feit (art. 36e lid 2 jo lid 1) of *een* strafbaar feit van de vijfde geldboete categorie (art. 36e lid 3). Een vrijspraak voor witwassen staat aan deze mogelijkheid niet in de weg, zolang er maar wel een veroordeling is uitgesproken voor een ander strafbaar feit.

zijn onderzocht en om die reden tot een vrijspraak voor witwassen hebben geleid, in ontnemingsprocedures (alsnog) worden gebruikt bij de vaststelling van het wederrechtelijk verkregen voordeel op basis van diezelfde kasopstelling. Een dergelijke werkwijze is naar mijn mening ook goed te verdedigen als wordt gekeken naar de ratio achter witwassen en ontnemen. Ondanks dat een veroordeling voor witwassen een punitief oogmerk heeft en de ontneming een herstelsanctie is, kan worden gesteld dat er toch een gemeenschappelijk doel is. Het doel is namelijk om via de kasopstelling te komen tot het afpakken van wederrechtelijk vermogen: in witwaszaken via artikel 420bis lid 1 sub b Sr in combinatie met een verbeurdverklaring van artikel 33 jo 33a Sr en in ontnemingsprocedures via de ontnemingsmaatregel van artikel 36e Sr.¹⁰⁹

4.5. Ontwikkeling na 'Kever' en 'Pan': Incident of trend?

Om na te gaan of de ongewenste kruisbestuiving die volgt uit 'Kever' en 'Pan' nog steeds actueel is, heb ik de rechtspraak die nadien is gewezen geanalyseerd. Daarbij is de focus gelegd op enkele uitspraken van rechtbanken, gerechtshoven en de Hoge Raad in de periode vanaf 2012 tot en met 2016. Het gaat daarbij om witwaszaken waarbij een kasopstelling is opgesteld die door het Openbaar Ministerie wordt gebruikt als bewijsmiddel voor witwassen. Het onderzoek richt zich op voorbeelden waarbij de rechter de kasopstelling als onvoldoende bewijs voor het bestanddeel 'uit enig misdrijf afkomstig' heeft beoordeeld en als gevolg van het nalaten van nader onderzoek door het Openbaar Ministerie tot een vrijspraak is gekomen.

In een zaak van februari 2012 kwam het Hof Amsterdam tot de conclusie dat het Openbaar Ministerie onderzoek had moeten doen naar de verklaring van de verdachte. De verdediging voerde aan dat de verdachte over o.a. uitkeringen en schenkingen kon beschikken. Dit standpunt was onderbouwd aan de hand van bescheiden, zoals notariële akten van schenking en getuigenverklaringen. Hierdoor kon de rechter niet met voldoende mate van zekerheid uitsluiten dat de uitgaven in de kasopstelling in de ten laste gelegde periode hoger waren dan het legale vermogen.¹¹⁰

---

¹⁰⁹ Deze vermogenssancties worden in de literatuur als toereikend beschouwd om financieel gewin als de belangrijkste drijfveer voor het plegen van misdrijven te bestrijden. Zie Borgers & Kooijmans 2015, p.12.

¹¹⁰ Hof Amsterdam 23 februari 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:BV7762.

De Rechtbank Limburg oordeelde in november 2013 in een zaak waarbij de verdachte verklaarde dat hij legale inkomsten had uit de exploitatie van een snackbar.¹¹¹ Het kassaldo van deze snackbar was door het onderzoeksteam als beginsaldo van de kasopstelling gehanteerd. Daarbij had het onderzoeksteam echter niet onderzocht of de verdachte, naast het kassaldo van de snackbar, nog over ander vermogen beschikte. De rechtbank achtte het niet onmogelijk dat enkele opmerkelijke uitgaven, zoals de aanschaf van twee (relatief) dure auto's met legaal verkregen inkomsten waren bekostigd. Hierdoor kon de rechtbank niet vaststellen dat het niet anders kan zijn dan dat de verdachte uit misdrijf verkregen geld heeft witgewassen.

In juli 2015 kwam de Hoge Raad in een andere casus tot het oordeel dat het namens de verdachte ingestelde middel terecht was voorgesteld.¹¹² De verdachte had ter zitting bij het gerechtshof - uitgebreid onderbouwd met getuigenverklaringen - aangevoerd dat het een spaarzame jongen is die al zijn geld contant bewaarde in een kluisje. Op dit verweer was het gerechtshof echter niet ingegaan en had de verdachte ten onrechte veroordeeld voor witwassen. Omdat de verklaring van de verdachte concreet, verifieerbaar en niet op voorhand hoogst onwaarschijnlijk was kon niet worden uitgesloten dat er een legale bron ten grondslag ligt aan de uitgaven in de kasopstelling. Het Openbaar Ministerie had onderzoek hiernaar moeten verrichten. Een interessante toevoeging ten opzichte van 'Kever' en 'Pan' is dat uit deze uitspraak van de Hoge Raad uitdrukkelijk volgt dat het nader onderzoek van het Openbaar Ministerie zich niet beperkt tot verklaringen die in de opsporingsfase door de verdachte worden gedaan. Ook tijdens de fase in het hoger beroep dient het Openbaar Ministerie verklaringen van de verdachte op juistheid te onderzoeken.

En ook recent, namelijk in maart 2016, oordeelde de Rechtbank Amsterdam dat het Openbaar Ministerie ten onrechte had nagelaten om een concrete verklaring van de verdachte over de herkomst van de voorwerpen die in de kasopstelling waren genoemd te onderzoeken.¹¹³ Daarmee is duidelijk geworden dat de trend zich ook recent in witwaszaken met een kasopstelling heeft laten zien.

---

¹¹¹ Rb. Limburg 6 november 2013, ECLI:NL:RBLIM:2013:8487.

¹¹² HR 7 juli 2015, ECLI:NL:HR:2015:1793.

¹¹³ Rb. Noord-Nederland 4 maart 2016, ECLI:NL:RBNNE:2016:2632.

4.5.1. Het onderzoek 'Lely'

Het arrest van het Hof Arnhem-Leeuwarden in het onderzoek 'Lely' biedt, naast een inzicht in de ontstane misverstanden, heldere voorwaarden waaronder een kasopstelling een succesvolle bijdrage kan leveren aan het bewijs van witwassen.¹¹⁴ Dit kan worden geïllustreerd aan de hand van het requisitoir van de advocaat-generaal bij het Hof, waarbij het gerechtshof zijn ingenomen standpunten heeft gevolgd.¹¹⁵ In eerste aanleg was de verdachte vrijgesproken voor witwassen omdat in de kasopstelling onvoldoende rekening zou zijn gehouden met legale verdiensten uit autohandel.¹¹⁶ Het Openbaar Ministerie had de verdachte gedagvaard voor artikel 420bis lid 1 sub b Sr, met vermelding van een groot aantal luxe voorwerpen en een groot geldbedrag van ruim € 427.000,-- op de tenlastelegging. Dit geldbedrag betrof de optelling van het onverklaarbare verschil tussen de contante uitgaven en de vastgestelde contante inkomsten die in de kasopstelling waren opgenomen. Tegenover de bekend geworden legale inkomsten stonden bezittingen en bestedingen die niet verklaarbaar waren op basis van die legale inkomsten. Uit de kasopstelling volgde dat er sprake was van een witwasvermoeden. Dat de verdachte in de periode van 1 januari 2005 tot en met oktober 2011 had geleefd van de opbrengst van misdaad kon volgens het Openbaar Ministerie uit de opgemaakte kasopstelling volgen. De advocaat-generaal vervolgde zijn betoog met een uiteenzetting van de voorwaarden waaronder een kasopstelling volgens hem een deugdelijk bewijsmiddel kan zijn voor het bewijs van witwassen.

'In feitelijke zin wil ik vooropstellen dat de methode van de kasopstelling, onder de voorwaarde dat deze goed is uitgevoerd – en dat is in deze zaak zeker het geval – zeer verhelderende uitkomsten oplevert. Als ik een forensisch accountant de financiën van de leden van het hof en van de griffier laat doorlichten en een kasopstelling laat opmaken, kan ik voorspellen wat de uitkomst zal zijn. Ten aanzien van ieder afzonderlijk zal de uitkomst zijn dat er minder contante uitgaven worden aangetoond dan dat er legale contante inkomsten zijn geweest. De verklaring is simpel: van alle contante transacties laat maar een beperkt deel sporen achter. Transacties met sporen kunnen worden verwerkt in de kasopstelling, de overige niet, want zijn onbekend. Als

---

¹¹⁴ Gerechtshof Arnhem-Leeuwarden 28 augustus 2014, ECLI:NL:GHARL:2014:6730.

¹¹⁵ Met dank aan advocaat-generaal prof. mr. dr. J.B.H.M. Simmelink voor het beschikbaar stellen van het (niet gepubliceerde) requisitoir.

¹¹⁶ Rb. Arnhem 31 augustus 2012, ECLI:NL:RBARN:2012:BX7949.

het dan ten aanzien van de verdachten zo is dat er veel meer contante uitgaven / bezittingen kunnen worden aangetoond dan dat er legale inkomsten zijn geweest, dan is er heel wat uit te leggen. (Naam verdachte) heeft gepoogd die uitleg te geven. Hij zou namelijk uit de autohandel de nodige verdiensten hebben gehad. In de kasopstelling zou met deze verdiensten onvoldoende rekening zijn gehouden. De rechtbank is met dit betoog meegegaan en heeft de beide verdachten vrijgesproken van het ten laste gelegde witwassen. Naar mijn oordeel is deze vrijspraak geheel onterecht. Met de vrijspraak heeft de rechtbank laten zien onvoldoende inzicht te hebben gehad in de bewijswaarde van de kasopstelling en het onderlinge verband tussen de verschillende posten van de berekening.'

Het gerechtshof sloot zich aan bij de visie van de advocaat-generaal en kwam tot de conclusie dat de kasopstelling mocht dienen als bewijs voor witwassen van het tenlastegelegde geldbedrag van ruim €427.000, --. Het Openbaar Ministerie had de beschikbare boekhouding secuur laten onderzoeken en ook hetgeen daar verder over was verklaard door de verdachte. Er waren ramingen opgesteld, al dan niet aan de hand van verklaringen van de verdachte. Het Hof besloot het arrest met de mededeling dat de gehanteerde kasopstelling tot stand was gekomen op basis van een zeer uitgebreid onderzoek, waarbij wat redelijkerwijs te onderzoeken was ook daadwerkelijk onderzocht is. Overigens ben ik van mening dat dit ook van het Openbaar Ministerie mag worden verwacht. Haar magistratelijke positie brengt immers een gedegen onderzoek naar de waarheid met zich mee en daarbij past niet dat de verantwoordelijkheid daarvoor teveel naar de verdachte verschuift. De kasopstelling in onderzoek 'Lely' kon derhalve door het gerechtshof als deugdelijk en betrouwbaar worden aangemerkt. Voor wat betreft het geconstateerde verschil in de kasopstelling had de verdachte geen concrete, verifieerbare en niet op voorhand als onwaarschijnlijk aan te merken verklaring gegeven. De verdachte zelf had tijdens het opsporingsonderzoek en ter zitting niets willen zeggen over de door hem gepretendeerde legale autohandel. In het onderzoek 'Lely' kon de kasopstelling in samenhang met de verzamelde bewijsmiddelen dienen voor het bewijs van witwassen. Het witwasvermoeden in combinatie met de kasopstelling, het gedegen onderzoek naar de daarin opgenomen afzonderlijke posten en het achterwege blijven van een concrete, verifieerbare en niet op voorhand hoogst onwaarschijnlijke verklaring was voldoende ter staving van de conclusie dat het niet anders kan zijn dan dat de voorwerpen uit enig misdrijf afkomstig waren.

4.6. Doorbreking van de ontstane trend

Uit het voorgaande blijkt het onderscheid tussen de veroordeling in de zaak Lely en de behandelde zaken die tot een vrijspraak voor witwassen hebben geleid. In alle zaken was er op basis van de kasopstelling wel sprake van een witwasvermoeden, echter in tegenstelling tot de zaak Lely slaat het Openbaar Ministerie vervolgens een belangrijke stap over. Er was immers, na vaststelling van een witwasvermoeden, in de behandelde zaken geen onderzoek gedaan naar een concrete, verifieerbare en niet op voorhand hoogst onwaarschijnlijke verklaring van de verdachte. Dit onderzoek had echter wel kunnen leiden tot een belangrijke bijdrage aan de waarheidsvinding, namelijk de vraag of de uitkomst van de kasopstelling kan worden gezien als uit enig misdrijf afkomstig. Het is duidelijk dat het aan het Openbaar Ministerie is om deze problemen in de toekomst te voorkomen. Deze partij heeft immers de bewijslast en deze positie brengt het verzamelen van steunbewijs, zonodig in de vorm van nader onderzoek, in relatie tot de kasopstelling met zich mee. De uitspraken in 'Kever' en 'Pan' zijn niet als incidenten aan te merken. Er lijkt zich de afgelopen jaren in witwaszaken een trend te hebben ontwikkeld dat het Openbaar Ministerie, na vaststelling van een witwasvermoeden, de stap van het daadwerkelijk rechercheren overslaat terwijl onderzoek naar concrete feiten en omstandigheden achterwege is gebleven.

Ondersteuning voor deze gevolgtrekking is ook te vinden in strafzaken waarbij de rechter heeft vrijgesproken voor witwassen en waarbij echter geen kasopstelling is gebruikt voor het bewijs. Uit deze rechtspraak blijkt ook ten aanzien van deze categorie witwaszaken dat rechters nadien nog regelmatig concluderen dat er onvoldoende bewijs aanwezig is voor het bestanddeel 'uit enig misdrijf afkomstig' omdat het Openbaar Ministerie heeft nagelaten om nader onderzoek te doen naar een concrete, verifieerbare en niet op voorhand hoogst onwaarschijnlijke verklaring van de verdachte.¹¹⁷ Het is een misverstand dat met de enkele combinatie tussen het witwasvermoeden en de kasopstelling, zonder nader onderzoek, een bewijsrechtelijke sprong kan worden gemaakt naar wettig en overtuigend bewijs voor witwassen. Als er een verklaring ligt van de zijde van de verdachte dan moet dit door het Openbaar

---

¹¹⁷ Hof Amsterdam 10 november 2014, ECLI:NL:GHAMS:2014:4664, Hof Amsterdam 22 mei 2015, ECLI:NL:GHAMS:2015:2172, HR 9 juni 2015, ECLI:NL:HR:2015:1500, Rb. Noord-Nederland 4 maart 2016, ECLI:NL:RBNNE:2016:2631.

Ministerie op waarheid worden onderzocht aan de hand van nader onderzoek. Omdat in ontnemingszaken nader onderzoek achterwege kan blijven indien de aannemelijkheid reeds volgt uit de kasopstelling en de verdachte niet aannemelijk heeft gemaakt dat de wederrechtelijkheid ontbreekt, kan in die procedure wel de sprong worden gemaakt naar de oplegging van een ontnemingsmaatregel door de rechter. Dat het in het belang van de waarheidsvinding is om ook in ontnemingsprocedures onderzoek in te stellen naar een alternatief scenario heb ik in het voorgaande duidelijk gemaakt.

Het gevolg van de ingezette trend is dat rechters geregeld tot vrijspraken komen terwijl dit naar alle waarschijnlijkheid voorkomen had kunnen worden indien de juiste bewijsstandaard in acht was genomen door het Openbaar Ministerie. Nader onderzoek had kunnen zorgen voor het bevestigen of ontkrachten van het witwasvermoeden, en dat is zeker ook van belang voor de waarheidsvinding en het op basis daarvan kunnen bepalen van een passende afdoeningsbeslissing. Hoewel rechters door verdachten vrij te spreken een rem kunnen zetten op het gebrek aan waarheidsvinding door het Openbaar Ministerie, leidt deze trend ertoe dat de materiële waarheid (bij een onherroepelijke vrijspraak) in het geheel niet aan het licht zal komen. Dit laatste brengt op zijn beurt een maatschappelijk risico met zich mee dat crimineel geld in het legale economische circuit wordt gebracht. Het is dan ook zaak om de bewijsstandaard van witwassen en ontnemen goed van elkaar te onderscheiden en vanaf de start van opsporingsonderzoeken de schaarse opsporingscapaciteit op een juiste wijze in te zetten. Het ligt op de weg van het Openbaar Ministerie, dat een algemeen belang van waarheidsvinding dient te bevorderen en daarnaast voornoemd maatschappelijk risico dient te voorkomen, om deze trend te doorbreken. Dit is mogelijk door de kasopstelling in een zo vroeg mogelijk stadium te voorzien van steunbewijs en nader onderzoek te verrichten als de verdachte komt met een aannemelijk alternatief scenario voor de herkomst van de voorwerpen. In het afsluitende hoofdstuk zullen hiertoe de nodige aanbevelingen worden gedaan.

4.7. Deelconclusie

In dit hoofdstuk is ingegaan op de bewijsstandaard om via de kasopstelling te komen tot een veroordeling voor witwassen of de oplegging van een ontnemingsmaatregel. De ontstane misverstanden uit de rechtspraak en literatuur stonden daarbij centraal, waarbij de focus is gelegd op de gevolgen voor de waarheidsvinding.

In witwaszaken geldt de bewijsstandaard van wettig en overtuigend bewijs, terwijl in ontnemingszaken het lagere criterium van de aannemelijkheid/ voldoende aanwijzingen van toepassing is. Dit verschil heeft ook zijn weerslag op de waarheidsvinding doordat de verantwoordelijkheid hiervoor in ontnemingszaken in sterke mate bij de verdachte wordt neergelegd. Deze verantwoordelijkheid wordt nog sterker bij de verdachte neergelegd indien het Openbaar Ministerie gebruik maakt van het per 1 juli 2011 geldende wettelijk bewijsvermoeden van artikel 36e lid 3 Sr. Deze mogelijkheid sluit niet goed aan bij de basis van ons strafrecht en het kan veroorzaken dat het Openbaar Ministerie weinig pogingen zal ondernemen om een zoektocht naar de waarheid in te stellen.

Uit een analyse van de rechtspraak is daarnaast gebleken dat door het Openbaar Ministerie in witwaszaken met een kasopstelling ten onrechte het standpunt wordt ingenomen dat het aan de verdachte is om aannemelijk te maken dat de voorwerpen een legale herkomst hebben. Dit misverstand lijkt te zijn veroorzaakt doordat een ongewenste kruisbestuiving heeft plaatsgevonden met de bewijsstandaard in ontnemingszaken. De ongewenste kruisbestuiving heeft als gevolg gehad dat het Openbaar Ministerie in witwaszaken de stap van daadwerkelijk rechercheren heeft overgeslagen, met diverse vrijspraken en gevolgen voor de waarheidsvinding als resultaat. Deze negatieve trend kan allereerst worden opgelost door de bewijsstandaarden van witwassen en ontnemen goed van elkaar te onderscheiden. Daarnaast dienen concrete, verifieerbare en niet op voorhand hoogst onwaarschijnlijke verklaringen van verdachten over de kasopstelling ook in ontnemingszaken aan een tijdig onderzoek door het Openbaar Ministerie te worden onderworpen. Uit het oogpunt van waarheidsvinding en rechtseenheid dient het Openbaar Ministerie de kasopstelling in beide procedures aan een gedegen onderzoek naar de waarheid te onderwerpen. Vanuit magistraatelijk oogpunt is het niet passend dat het Openbaar Ministerie teveel

leunt op de lagere bewijsstandaard in ontnemingszaken en de verantwoordelijkheid voor de waarheidsvinding volledig bij de verdachte neerlegt. Dit past immers slecht bij het uitgangspunt van ons strafrecht, waarbij het in ultimo aan de rechter is om de waarheid te onderzoeken, en het Openbaar Ministerie daarbij ook een zelfstandige verantwoordelijkheid kent.

Hoofdstuk 5

Eindconclusie en aanbevelingen

5.1. Inleiding

In dit afsluitende hoofdstuk zal een antwoord worden geformuleerd op de centrale onderzoeksvraag, te weten:

Welke bijdrage kan de kasopstelling leveren aan het halen van de toepasselijke bewijsstandaard in witwas- en ontnemingszaken?

Daarbij zal ik tevens enkele aanbevelingen doen. Deze aanbevelingen zijn erop gericht om de bijdrage van de kasopstelling aan het halen van de toepasselijke bewijsstandaard en de waarheidsvinding in witwas- en ontnemingszaken te verbeteren.

5.2. Onderzoekresultaten

In het eerste deel van het onderzoek is ingegaan op de vraag welk bewijs de kasopstelling levert in relatie tot de wetsartikelen van witwassen en ontnemen. Daarbij is ook ingegaan op de functie die kasopstelling als bewijsmiddel vervult in relatie tot de witwas-tenlastelegging. De kasopstelling is een wettig bewijsmiddel in de zin van artikel 344 lid 1 sub 2 Sv, indien deze in wettelijke vorm is opgemaakt door een daartoe bevoegd persoon. De berekeningsmethode kan dan ook worden gebruikt voor de bewijsvoering van artikel 420bis en artikel 36e Sr. De kasopstelling is in witwaszaken niet in relatie te brengen met tenlasteleggingen die zien op sub a van het eerste lid van artikel 420bis Sr. De reden hiervoor is dat de kasopstelling geen beeld geeft over het verbergen of verhullen van bepaalde voorwerpen en daarmee niet aansluit bij deze delictsbestanddelen. Wel is de kasopstelling in relatie te brengen met de plaatsingshandelingen die in artikel 420bis lid 1 sub b Sr zijn ondergebracht. De reden hiervoor is dat de kasopstelling een bestedingspatroon laat zien. Bestedingen wijzen erop dat de verdachte iets actiefs met de voorwerpen heeft gedaan, zoals het gebruik maken of omzetten van geldbedragen in een bepaalde periode. In relatie tot de witwas-tenlastelegging vervult de kasopstelling als bewijsmiddel de functie om aan te tonen dat er een discrepantie is tussen de vastgestelde contante uitgaven en de legale

inkomsten. Dit wordt in de tenlastelegging verwoord als het onverklaarbare verschil tussen de contante uitgaven en de vastgestelde contante inkomsten. Deze discrepantie wordt vermoed uit enig misdrijf afkomstig te zijn. Omdat de kasopstelling slechts een bedrag laat zien, zal de berekeningsmethode moeten worden ondersteund door wettige bewijsmiddelen om deze conclusie te kunnen dragen.

In ontnemingsprocedures kan de kasopstelling worden gebruikt bij toepassing van het tweede en het derde lid van artikel 36e Sr. Dit hangt af van de omstandigheden van het geval. De keuze tussen het tweede en het ruimer geformuleerde derde lid van artikel 36e Sr wordt ingegeven door de vraag of er aanwijzingen zijn dat de betrokkene de zogeheten 'andere feiten' zelf heeft gepleegd. Daarnaast hangt deze keuze af van de vraag of het Openbaar Ministerie gebruik maakt van het per 1 juli 2011 geldende wettelijk bewijsvermoeden, hetgeen alleen op basis van lid 3 van artikel 36e Sr mogelijk is. In de ontnemingsprocedure heeft de kasopstelling de functie om aan te tonen dat het aannemelijk is dat de verdachte wederrechtelijk verkregen voordeel heeft verkregen.

In het tweede deel van het onderzoek is ingegaan op het verschil in bewijsstandaard in de witwas- en ontnemingsprocedure. Daarbij is de relatie gelegd met de gevolgen voor de toepassing van de kasopstelling en de invloed op de waarheidsvinding.

In ontnemingszaken kan het aannemelijkheidsvereiste worden onderbouwd aan de hand van het enkele proces-verbaal waarin de kasopstelling is opgenomen. De bewijsminima zijn daarbij niet van toepassing. In witwaszaken gelden er wel bewijsminima en moet de rechter bovendien overtuigd zijn dat het strafbare feit kan worden bewezen. Daarnaast hecht de Hoge Raad in het Air-Holland arrest aanzienlijke waarde aan de verklaring van de verdachte. Dit brengt met zich mee dat de rechter het bewijs voor witwassen in de praktijk niet zal kunnen baseren op het enkele proces-verbaal inhoudende de kasopstelling. De verschillen tussen de witwas- en ontnemingsprocedure hebben ook gevolgen voor de toepassing van de kasopstelling en de waarheidsvinding. In witwaszaken ligt de bewijslast bij het Openbaar Ministerie, waarbij deze procespartij een strenge onderzoekplicht kent. Indien de verdachte ten aanzien van het witwasvermoeden dat uit de kasopstelling volgt komt met een concrete, verifieerbare en niet op voorhand hoogst onwaarschijnlijke verklaring dan zal het Openbaar Ministerie hiernaar onderzoek moeten verrichten.

In ontnemingszaken wordt gesproken van een redelijke en billijke verdeling van de bewijslast en komt de verantwoordelijkheid voor de waarheidsvinding in sterke mate bij de verdachte te liggen. Op basis van de huidige rechtspraak dient de verdachte immers concreet, gemotiveerd en zonodig onderbouwd met stukken aannemelijk te maken dat hij geen wederrechtelijk voordeel heeft verkregen. Als hij niet over dergelijke stukken beschikt om de gepresenteerde 'aannemelijkheid' of 'voldoende aanwijzingen' te weerleggen, dan brengt het bewijsrisico met zich mee dat de rechter aan hem een ontnemingsmaatregel kan opleggen. Dat risico wordt vergroot indien het Openbaar Ministerie een kasopstelling inbrengt met toepassing van het wettelijk bewijsvermoeden van artikel 36e lid 3 Sr. De verdachte dient dan immers aannemelijk te maken dat alle uitgaven die hij gedurende zes jaar voorafgaand aan het plegen van het misdrijf heeft gedaan een legale herkomst hebben. Verdachten die niet (meer) over administratie beschikken hebben een probleem als zij de legale herkomst niet kunnen aantonen. Op die manier wordt de verantwoordelijkheid voor de waarheidsvinding in sterke mate bij de verdachte neergelegd. Dat past slecht bij de basis van ons strafrecht waarbij de bewijslast en daaraan gekoppeld risico primair bij het Openbaar Ministerie behoort te liggen. Daarbij dient, vanuit magistratelijk oogpunt, zoveel mogelijk te worden gestreefd naar het achterhalen van de materiële waarheid. Doordat de huidige rechtspraak echter de mogelijkheid biedt om de verantwoordelijkheid voor de waarheidsvinding in sterke mate bij de verdachte neer te leggen, ontstaat het gevaar dat het Openbaar Ministerie zich in ontnemingszaken terughoudend zal opstellen in haar onderzoek naar de waarheid. Echter heeft het Openbaar Ministerie wel geld, tijd en middelen tot zijn beschikking heeft om een dergelijk onderzoek in te stellen en is daar tot op zekere hoogte ook toe gehouden.

In witwaszaken zijn de belangen van de verdachte beter beschermd doordat de wet en rechtspraak de verantwoordelijkheid voor de waarheidsvinding in sterkere mate bij het Openbaar Ministerie neerleggen. Uit het Air-Holland arrest en nadien gewezen rechtspraak volgt een strenge onderzoekplicht voor het Openbaar Ministerie om na te gaan of het niet anders kan zijn dan dat de uitkomst van de kasopstelling uit enig misdrijf afkomstig is. Het is in witwasprocedures niet aan de verdachte om aannemelijk te maken dat er sprake is van een legale herkomst van de tenlastegelegde voorwerpen. Dat standpunt is echter in voorkomende witwaszaken wel ten onrechte door het Openbaar Ministerie ingenomen. Dit heeft veroorzaakt dat het Openbaar Ministerie de stap van daadwerkelijk rechercheren in witwaszaken heeft overgeslagen.

Dat heeft geleid tot diverse vrijspraken door rechters en gevolgen voor de waarheidsvinding.

Vervolgens is de voornoemde ongewenste kruisbestuiving tussen de bewijsstandaard van witwassen en ontnemen aan de orde gekomen. In de arresten Kever en Pan is een negatieve trend ingezet doordat het Openbaar Ministerie stelde dat het op de weg van de verdachte ligt om aannemelijk te maken dat het witwasvermoeden dat uit de kasopstelling volgt ongegrond is. Daarbij heeft het nagelaten om concrete, verifieerbare en niet op voorhand onwaarschijnlijke verklaringen van de verdachte te onderzoeken. De ongewenste kruisbestuiving heeft zich ook nadien nog in verschillende besproken witwaszaken, met en zonder toepassing van de kasopstelling, laten zien zodat gesteld kan worden dat de trend nog actueel is. De lagere bewijsstandaard in ontnemingszaken biedt de mogelijkheid om kasopstellingen die in de witwaszaak zijn gestrand, vanwege een gebrek aan onderzoek naar het verhaal van de verdachte, toch toe te kunnen passen in de ontnemingszaak. Deze mogelijkheid kan ertoe leiden dat het Openbaar Ministerie een gedegen onderzoek naar de waarheid achterwege zal laten met de redenering dat er altijd nog de mogelijkheid is om de kasopstelling in de ontnemingsprocedure toe te passen. Daarmee komt de waarheidsvinding onder druk te staan en komt het daarnaast het belang van rechtseenheid niet ten goede. Het eenduidig omgaan met verklaringen van de verdachte over de kasopstelling is goed verdedigbaar wanneer gekeken wordt naar het doel achter de witwas- en ontnemingsmogelijkheden. In beide procedures is het maatschappelijke doel hetzelfde: het afnemen van verkregen wederrechtelijk vermogen, enerzijds via de verbeurdverklaring in witwaszaken en anderzijds via de ontnemingsmaatregel.

De bewijslast en magistratelijke positie van het Openbaar Ministerie brengen met zich mee dat deze procespartij de kruisbestuiving in de toekomst dient te voorkomen door de bewijsstandaard van witwassen en ontnemen goed van elkaar te onderscheiden. Daarbij zal het Openbaar Ministerie steeds ook het belang van waarheidsvinding in acht moeten nemen en de verantwoordelijkheid hiervoor niet volledig bij de verdachte neer dienen te leggen. Het is dan ook zaak om concrete, verifieerbare en niet op voorhand hoogst onwaarschijnlijke verklaringen in een vroeg stadium te toetsen en dit onafhankelijk te maken van de vraag of de kasopstelling in de witwas- of ontnemingsprocedure zal worden toegepast. Het besproken onderzoek Lely kan

daarbij als een goed voorbeeld dienen. Op die manier kan het Openbaar Ministerie vanuit haar magistratelijke positie met behulp van een kasopstelling een waardevolle bijdrage leveren aan de waarheidsvinding.

5.3. Aanbevelingen

Ter afsluiting van het onderzoek volgen hierna enkele aanbevelingen ter bevordering van de waarheidsvinding in witwas- en ontnemingszaken met behulp van een kasopstelling.

In het laatste deel van de vorige paragraaf is geadviseerd om eenduidig om te gaan met verklaringen die zijn afgelegd in de witwas- en ontnemingsprocedure.

Onafhankelijk van de vraag of de kasopstelling in de witwas- of de ontnemingszaak wordt toegepast, is het dan ook aan te bevelen dat het Openbaar Ministerie tijdens het opsporingsonderzoek in een zo vroeg mogelijk stadium onderzoek laat verrichten naar eventuele legale ontvangsten, in welke vorm dan ook (salaris, erfenis, schenking, speelwinst, lening, ambulante handel etc.).¹¹⁸ Via een vordering van de officier van justitie op grond van artikel 126nd Sv kan navraag worden gedaan bij de Belastingdienst zodat kan worden achterhaald wat de legale inkomsten van de verdachte over de afgelopen jaren waren, hoeveel spaargeld hij heeft en welke saldi aanwezig zijn op de bankrekeningen. Op die manier kan een juiste afweging worden gemaakt of deze feiten en omstandigheden een vermoeden van witwassen opleveren en in hoeverre het berekende voordeel aannemelijk is, of dat er sprake is van een alternatief scenario. In een financieel verhoor dient de verdachte zo vroeg mogelijk tegenspraak te worden geboden met betrekking tot de stellingen die in de ontnemingsrapportage of witwas proces-verbaal met betrekking tot de kasopstelling zijn ingenomen. Als de verdachte pas op de zitting zijn verweer kan voeren, dan kan dat tot gevolg hebben dat de rechter tijdens de zitting beslist dat nog nader onderzoek naar deze verweren moet worden gedaan. Met van Diggelen ben ik van mening dat dit niet efficiënt is.¹¹⁹ Hoe eerder de verdachte wordt uitgenodigd om een reactie te geven op de kasopstelling, hoe groter de kans is dat deze nog beschikt over stukken (bankafschriften, salarisstroken, en andere administratieve bescheiden) waarmee hij zijn stellingen ten aanzien van de posten in de kasopstelling kan onderbouwen. Op

---

¹¹⁸ Weustenraad 2014, p. 12.

¹¹⁹ Van Diggelen 2015, p. 8.

basis van deze activiteiten kan het Openbaar Ministerie een juiste afdoeningsbeslissing nemen.

In relatie tot het wettelijk bewijsvermoeden van artikel 36e lid 3 Sr is aan te bevelen dat deze afpakmodaliteit met gepaste terughoudendheid wordt toegepast. Met Borgers ben ik van mening dat de balans tussen enerzijds het voorkomen van bewijsproblemen voor het Openbaar Ministerie en anderzijds het bieden van waarborgen tegen een onrealistisch (hoge) uitkomst van een berekeningsmethode veel beter kan worden bewaakt met een volledige kasopstelling dan met het de toepassing van het wettelijk bewijsvermoeden. Gesteld kan worden dat dit voor het Openbaar Ministerie ook aantrekkelijker is. Door in het onderzoek immers niet alleen naar het doen van uitgaven en het gaan toebehoren van voorwerpen te kijken, maar eveneens naar de oorsprong van die vermogenscomponenten (in het bijzonder door aandacht te besteden aan het beginvermogen), zal het Openbaar Ministerie beter in staat zijn om eventuele verweren van de verdachte - die vele jaren na afronding van het onderzoek nog kunnen worden opgeworpen - te pareren.¹²⁰

Een onderbouwing van de noodzaak tot het zo vroeg mogelijk instellen van een gedegen onderzoek is tevens te vinden in de recente ontwikkelingen met betrekking tot de modernisering van het Wetboek van Strafvordering. Minister van der Steur wil in het nieuwe Wetboek van Strafvordering meer nadruk leggen op het voorbereidend onderzoek, omdat dit in belangrijke mate het verdere verloop van het proces en de kwaliteit van de procedure als geheel bepaalt. Het vroegtijdig horen van getuigen en uitvoeren van overig relevant onderzoek bevordert de deugdelijkheid en de kwaliteit van de over de zaak te nemen beslissing en kan helpen gerechtelijke dwalingen te voorkomen.¹²¹ Het spreekt voor zich dat dit een positieve bijdrage kan leveren aan de waarheidsvinding.

Tot slot volgt hierna een aanbeveling met betrekking tot kwaliteit en capaciteit binnen een onderzoeksteam. In het onderzoek is duidelijk gemaakt dat witwassen en ontnemen met behulp van een kasopstelling tijdig en gedegen onderzoek vergt. Dit onderzoek kan tijdrovend en belastend zijn voor de opsporingscapaciteit, te meer omdat de strafrechter overtuigd dient te zijn dat de voorwerpen uit enig misdrijf

---

¹²⁰ Borgers & Kooijmans 2010, p. 12.

¹²¹ *Kamerstukken II* 2015/16, 29 279, 278, p. 10.

afkomstig zijn of dat het berekende voordeel aannemelijk is. Hierbij kan worden gedacht aan het analyseren en uitlopen van geldstromen en het doen van rechtshulpverzoeken om na te gaan of de alternatieve verklaring van de verdachte juist is. Dat vergt voldoende capaciteit en bijzondere kwaliteiten in opsporingsteams. Als die kwaliteiten niet tijdig zijn gewaarborgd binnen opsporingsteams, dan zal dit het eindresultaat beïnvloeden en daarmee ook het proces van waarheidsvinding.¹²² Het is dan ook zaak dat het Openbaar Ministerie hier al bij de intake van onderzoeken rekening mee houdt en ervoor te zorgen dat deze capaciteit en kwaliteit ook daadwerkelijk beschikbaar is.

---

¹²² Duijts 2014, p. 36.

Literatuurlijst

Handboeken

Asser 2004

C. Asser, *Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk recht*, Deventer: Kluwer 2004.

Corstens & Borgers 2014

G.J.M. Corstens & M.J. Borgers, *Het Nederlands strafprocesrecht*, Deventer: Kluwer 2014.

Dreissen 2007

W.H.B. Dreissen, *Bewijsmotivering in strafzaken*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2007.

Giesen 2011

I. Giesen, *Mr. C. Assers Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht. Procesrecht. 1. Beginselen van burgerlijk procesrecht*, Deventer: Wolters Kluwer 2011.

Hofstee, Cleiren & Verpalen 2016

E.J. Hofstee, C.P.M. Cleiren & M.J.M. Verpalen, *Tekst en Commentaar Strafrecht*, Deventer: Kluwer 2016.

Hofstee, Cleiren & Verpalen 2016

E.J. Hofstee, C.P.M. Cleiren & M.J.M. Verpalen, *Tekst en Commentaar Strafvordering*, Deventer: Kluwer 2016.

Mevis 2006

P.A.M. Mevis, *Capita Strafrecht, een thematische inleiding*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2006.

Nijboer 2011

J.F. Nijboer, *Strafrechtelijk bewijsrecht*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2011.

Punt 2011

H.G. Punt, *Praktijkboek Ontneming van het wederrechtelijk verkregen voordeel*, Den Haag: Sdu Uitgevers 2011.

Reijntjes 2009

J.M. Reijntjes, *Nederlandse Strafvordering*, Deventer: Kluwer 2009.

Simmelink 2001

J.B.H.M. Simmelink, *Bewijsrecht en bewijsmotivering*, Deventer: Gouda Quint 2001.

Smits 2015

J. Smits, *Omstreden rechtswetenschap*, Den Haag: BJU 2015.

Vermeulen 2005

G.P. Vermeulen, *De strafrechtelijke toepassing van de kasopstelling en de vermogensvergelijking*, Sneek: Vermeulen 2005.

Tijdschriftartikelen

Bertrand & Crijns 2014

N. Bertrand & J.H. Crijns, 'Wat is er mis met een vrijspraak? De positie van de rechter in geval van onvolledige of ondeugdelijke waarheidsvinding', *Strafblad* 2014, afl. 6, p. 449-456.

Borgers & Kooijmans 2010

M.J. Borgers & T. Kooijmans, 'Verruiming, vereenvoudiging en verbetering? Het wetsvoorstel verruiming mogelijkheden voordeelontneming', *DD* 2010, afl. 16, p. 205-270.

Borgers & Kristen 1999

M.J. Borgers & F.G.H. Kristen, 'Bewijsrisico, bewijslast en bewijsvoeringslast in het strafproces', *AA* 1999, afl. 12, p. 866-877.

Buisman 2013

S.S. Buisman, 'Witwassen – het enkele verwerven en voorhanden hebben en richtlijnconforme interpretatie', *DD* 2013, afl. 53, p. 501-521.

van der Hoeven 2008

R. van der Hoeven, 'Witwassen: leuker moeten we het niet maken', *Strafblad* 2008.

Diggelen, van, 2008

M.R. van Diggelen, 'Themanummer kasopstelling', *BOOM-nieuws* 2008, afl. 54.

Diggelen, van, 2014

M.R. van Diggelen, 'Methodiek van de kasopstelling', *Tijdschrift Afpakken* 2014, afl. 72.

Duijts 2014

E.E.G. Duijts, 'Misverstanden over de Hoge Raad - uitleg van bestanddelen witwassen', *Tijdschrift Afpakken* 2014, afl. 71.

Emmelkamp 2016

D. Emmelkamp, 'Bewijs in ontnemingszaken', *Strafblad* 2016, afl.1, p. 5-12.

Kooijmans 2016

T. Kooijmans, 'Witwassen van voorwerpen uit eigen misdrijf', *AA* 2016, nr. 2.

Kruisbergen 2015

E.W. Kruisbergen, 'Misdaadgeld, witwassen en ontnemen', *JV* 2015, nr. 1-15.

Leeuwen, van, 2011

D.J. van Leeuwen, 'Witwassen naar Nederlands recht. Over voorhanden hebben en het bewijs van witwassen', *DD* 2011, afl. 23.

Meij, van der, 2014

P.P.J. van der Meij, 'De laatste duit in het zakje. Over waarheidsvinding in strafzaken en de beperkingen van de verdediging', *Strafblad* 2014, afl. 6, p. 473-478.

Nuis 2013

M.D. Nuis, 'Witwassen en ontnemen. Een voedingsbodem voor onbegrip?' *NJB* 2013, afl. 22, p. 1457-1462.

Stevens 2014

L. Stevens, 'Bewijs waarden', *NJB* 2014, afl. 40, p. 2842-2850.

Voorde, ten, 2012

J. ten Voorde, 'Waarheidsvinding in context', *NJB* 2012, afl. 27, p. 1856-1861.

Visser & Hulst 2015

W.H. Hulst & S. Visser, 'Verhullen van de herkomst bij witwassen', *TBS & H* 2015, afl. 4, p. 154-162.

Weustenraad 2014

E.A.H. Weustenraad, 'Gebruik van normen bij de berekening van het wederrechtelijk verkregen voordeel', *Tijdschrift Afpakken* 2014, afl. 72.

Kamerstukken

Kamerstukken II 1989/90, 21504, nr. 3.

Kamerstukken II 1990/91, 21504, nr. 5.

Kamerstukken II 1999/00, 27159, nr. 3.

Kamerstukken II 2009/10, 32194, nr. 3.

Kamerstukken II 2010/11, 32194, nr. 3.

Kamerstukken II 2015/16, 29279, nr. 278.

Jurisprudentie

Hoge Raad

HR 1 juli 1997, ECLI:NL:HR:1997:AB7714.

HR 9 september 1997, ECLI:NL:HR:1997:ZC9559.

HR 6 oktober 1998, ECLI:NL:HR:1998:AB9538.

HR 26 januari 1999, ECLI:NL:HR:1999:ZD1406.
HR 22 februari 2000, ECLI:NL:HR:2000:ZD1151.
HR 23 januari 2001, ECLI:NL:PHR:2001:ZD2212.
HR 25 september 2001, ECLI:NL:HR:2001:ZD2770.
HR 26 maart 2002, ECLI:NL:HR:2002:AD7805.
HR 22 mei 2001, ECLI:NL:HR:2001:AB1763.
HR 30 oktober 2001, ECLI:NL:HR:2001:AB3200.
HR 28 mei 2002, ECLI:NL:HR:2002:AE1182.
HR 25 juni 2002, ECLI:NL:HR:2002:AD8950.
HR 30 november 2004, ECLI:NL:HR:2004:AR3721.
HR 28 september 2004, ECLI:NL:HR:2004:AP2124.
HR 29 juni 2005, ECLI:NL:PHR:2005:AV1916.
HR 27 september 2005, ECLI:NL:HR:2005:AT4094.
HR 14 februari 2006, ECLI:NL:HR:2006:AU9127.
HR 4 april 2006, ECLI:NL:HR:2006:AV0397.
HR 27 mei 2008, ECLI:NL:HR:2008:BC7961.
HR 1 juli 2008, ECLI:NL:PHR:2008:BD1722.
HR 8 juli 2008, ECLI:NL:HR:2008:BD6046.
HR 7 oktober 2008, ECLI:NL:HR:2008:BD2274.
HR 22 december 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI7089.
HR 13 juli 2010, ECLI:NL:PHR:2010:BM0787.
HR 28 september 2010, ECLI:NL:HR:2010:BM6834.
HR 4 oktober 2011, ECLI:NL:HR:2011:BQ8627.
HR 13 maart 2012, ECLI:NL:HR:2012:ECLI:BU6933.
HR 12 juni 2012, ECLI:NL:HR:2012:BW7954.
HR 3 juli 2012, ECLI:NL:PHR:2012:BX3666.
HR 28 januari 2014, ECLI:NL:HR:2014:194.
HR 9 juni 2015, ECLI:NL:HR:2015:1500.
HR 7 juli 2015, ECLI:NL:HR:2015:1793.
HR 13 oktober 2015, ECLI:NL:HR:2015:3069.

Gerechtshoven

Hof Amsterdam 23 februari 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:BV7762.
Hof Amsterdam 9 maart 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:BV8850.
Hof Amsterdam 17 september 2012, ECLI:NL:GHAMS:2012:BY0654.

Hof Arnhem-Leeuwarden 18 september 2012, ECLI:NL:GHARN:2012:BX8202.

Hof 's-Hertogenbosch 6 juni 2013, ECLI:NL:GHSHE:2013:CA3467.

Hof Arnhem-Leeuwarden 28 augustus 2014, ECLI:NL:GHARL:2014:6730.

Hof Amsterdam 22 mei 2015, ECLI:NL:GHAMS:2015:2172.

Hof 's-Hertogenbosch 24 augustus 2015, ECLI:NL:GHSHE:2015:3301.

Rechtbanken

Rb. Zwolle-Lelystad 22 juni 2010, ECLI:NL:RBZLY:2010:BM9565.

Rb. Zwolle-Lelystad 22 juni 2010, ECLI:NL:RBZLY:2010:BM9568.

Rb. Zwolle-Lelystad 22 juni 2010, ECLI:NL:RBZLY:2010:BM9570.

Rb. Den-Haag 16 december 2010, ECLI:NL:RBSGR:2010:BO7552.

Rb. Arnhem 31 augustus 2012, ECLI:NL:RBARN:2012:BX7949.

Rb. Arnhem 28 september 2012, ECLI:NL:RBARN:2012:BX6611.

Rb. Midden-Nederland 3 maart 2015, ECLI:NL:RBMNE:2015:2097.

Rb. Oost-Brabant 25 maart 2013, ECLI:NL:RBOBR:2013:BZ5396.

Rb. Limburg 6 november 2013, ECLI:NL:RBLIM:2013:8487.

Rb. Midden-Nederland 10 december 2013, ECLI:NL:RBMNE:2013:7691.

Rb. Limburg 11 maart 2015, ECLI:NL:RBLIM:2015:2074.

Rb. Gelderland 6 mei 2015, ECLI:NL:GBGEL:2015:2898.

Rb. Overijssel 1 maart 2016, ECLI:NL:RBOVE:2016:745.

Rb. Noord-Nederland 4 maart 2016, ECLI:NL:RBNNE:2016:2632.

Rb. Noord-Holland 19 april 2016, parketnummer: 15/74028-09 (niet gepubliceerd).